

**ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО «ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ
ЗАКЛАД» МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ**

Навчально-науковий інститут психології та соціальних наук

Кафедра психології

Дубик Тетяна Віталіївна

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

**Вплив соціальних стереотипів на формування гендерної
ідентичності**

Група: ТУбо-8-22-Б1ПС(4.0здс)

Спеціальність: 053 «Психологія»

Освітня програма: «Психологія»

Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський)

*Дипломна робота містить результати власних досліджень. Використання
ідей, результатів, текстів інших авторів мають посилання на відповідне
джерело*

(підпис)

Дубик Т.В.
(прізвище та ініціали)

Науковий керівник
канд. істор. наук, доцент
(посада, науковий ступінь, вчене звання)

(підпис)

Трофанчук Г.І.
(прізвище та ініціали)

Допущено до захисту перед ЕК

Зав. Кафедри

д.псих.н., проф.
(посада, науковий ступінь, вчене звання)

(підпис)

Раєвська Я.М.
(прізвище та ініціали)

Київ 2026

АНОТАЦІЯ

Дубик Тетяна Віталіївна. Вплив соціальних стереотипів на формування гендерної ідентичності. – Рукопис.

Кваліфікаційна робота на здобуття рівня вищої освіти «бакалавр» - ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», Київ, 2026.

Кваліфікаційна робота присвячена розкриттю проблеми гендерних особливостей само сприйняття студентської молоді. На основі теоретичного та емпіричного опрацювання з'ясовано ролі гендерних стереотипів у виборі стратегій соціалізації в умовах невизначеності. Незважаючи на численну кількість наукових праць, присвячених особливостям психологічного розвитку осіб підліткового віку, проблемам їх гендерної ідентифікації та професійного самовизначення, проблема впливу гендерної ідентичності на професійне самовизначення підлітків потребує подальших досліджень.

Ключові слова: стереотипи, гендер, гендерна ідентичність, гендерна нерівність, фемінність.

ABSTRACT

Dubyk Tetyana. The influence of social stereotypes on the formation of gender identity. – Manuscript.

Diploma work on obtaining the level of higher education «bachelor» – PrAT «University «Interregional Academy of Personnel Management». - Kyiv, 2026.

The qualification work is devoted to revealing the problem of gender peculiarities of self-perception of student youth. Based on theoretical and empirical study, the role of gender stereotypes in the choice of socialization strategies in conditions of uncertainty was clarified. Despite the large number of scientific works devoted to the peculiarities of psychological development of adolescents, the problems of their gender identification and professional self-determination, the problem of the influence of gender identity on the professional self-determination of adolescents requires further research.

Keywords: stereotypes, gender, gender identity, gender inequality, femininity.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ В ДОСЛІДЖЕННІ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ	8
1.1. Поняття стереотипів та становлення гендерної ідентичності	8
1.2. Вплив стереотипів на сімейне життя та вибір роботи	13
1.3. Основні підходи в наукових розвідках щодо феномену гендеру як соціального конструкту	21
Висновок до першого розділу	26
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ САМОСПРИЙНЯТТЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ	27
2.1. Організація, опис і обґрунтування методик дослідження гендерної соціалізації підлітків	27
2.2. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження гендерних особливостей само сприйняття студентської молоді	35
2.3. Гендерні стереотипи їх взаємозв'язок з рівнем самооцінки та самореалізації в контексті досліджень	44
Висновок до другого розділу	48
РОЗДІЛ 3. РОЗРОБКА ПСИХОЛОГІЧНИХ АСПЕКТІВ ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНИХ СТЕРЕОТИПІВ НА ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ	50
3.1. Особливості сучасного стану гендерних стереотипів та ідентичності в Україні	50

3.2	Психолого-педагогічні засоби формування професійного самовизначення підлітків з урахуванням гендерної ідентичності в умовах війни	57
3.3.	Рекомендації щодо корекції само сприйняття студентської молоді з урахуванням гендерних особливостей	64
	Висновок до третього розділу	70
	ВИСНОВОК	73
	СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	75
	ДОДАТКИ	83

ВСТУП

Протягом усієї історії людства соціальні стереотипи були важливим фактором у побудові форм суспільства та загальних поглядів на передбачуваність людської поведінки, тим самим зосереджуючи увагу на таких життєво важливих питаннях, як виживання виду в цілому.

Гендерні стереотипи існують майже стільки ж часу, скільки й саме людство, і вони відіграють як позитивну, так і негативну роль у житті людини. Однак лише в останні кілька століть з'явилася цілеспрямована протидія цим шкідливим наслідкам, політика досягнення гендерної рівності, перш за все тому, що повернення до традиційної патріархальної системи стало, здавалося б, неможливим.

Актуальність дослідження. Вивчення гендерних уявлень та стереотипів є актуальним через роль гендеру у формуванні соціальних ролей та зміни цих уявлень у чоловіків та жінок під впливом сучасних соціокультурних процесів. Швидкі технологічні зміни, різноманітні культурні впливи та розвиток нових форм комунікації створюють особливу екосистему, в якій гендерні норми та стереотипи постійно переосмислюються та змінюються. Це особливо важливо серед підлітків, оскільки саме на цьому етапі вони активно формують своє самовизначення та особистість.

Багато українських та зарубіжних науковців досліджували трансформацію гендерних стереотипів. Виділимо таких авторів, чиї праці лягли в теоретичну основу цього дослідження: Акуленко Л., Андрушко Л., Волосевич І., Прочуханова О., Стрельник О., Попадинець О., Пунтус М., Лептуга І., Сисак І, Трегубова Я., Уварова О. О. та інших.

Більшість досліджень, доступних наразі в галузі гендерної психології, стосуються дорослого або підліткового населення, тоді як інформації про гендерне самосприйняття студентської популяції відомо мало. Таким чином, немає практичних розробок, спрямованих на корекцію самосприйняття студентської молоді з урахуванням їхніх гендерних особливостей.

Об'єктом дослідження є вплив соціальних стереотипів на розвиток гендерної ідентичності серед студентів.

Предметом дослідження є особливості прояву гендерних уявлень та розвиток гендерної ідентичності українців під час соціалізації, що включає вплив соціальних стереотипів, що існують у суспільстві.

Гендерні стереотипи існують майже стільки ж часу, скільки існує людство, і вони відіграють як позитивну, так і негативну роль у своєму функціонуванні. Однак лише в останні століття з'явилася свідомо протидія шкоді, яку вони завдають, – політика гендерної рівності, головним чином тому, що повернення до традиційної патріархальної системи зараз очевидно неможливе.

Мета — надати теоретичний аналіз та емпіричне дослідження того, як гендерні елементи впливають на життя, взаємодію та самовизначення підлітків у сучасному суспільстві.

Відповідно до поставленої мети, у дослідженні вирішуються такі дослідницькі **завдання**:

- провести теоретичне дослідження поняття стереотипів та формування гендерної ідентичності;
- розглянути вплив стереотипів на сімейне життя та вибір роботи;
- охарактеризувати основні підходи до феномену гендеру як соціального конструкту;
- провести емпіричне дослідження методів гендерної соціалізації підлітків;
- проаналізувати та інтерпретувати результати дослідження гендерних характеристик само сприйняття студентської молоді;
- охарактеризувати гендерні стереотипи дітей раннього підліткового віку в контексті соціологічних досліджень;
- виявити особливості сучасного стану гендерних стереотипів та відмінностей в Україні;
- визначити психолого-педагогічні засоби формування професійного самовизначення підлітків з урахуванням гендерної ідентичності в умовах війни;

- надати рекомендації щодо корекції само сприйняття студентської молоді з урахуванням гендерних характеристик.

Методи дослідження. Для досягнення поставлених цілей у дослідженні використовувалися формально-логічні методи, загальнонаукові методи, а також застосовані міждисциплінарний та порівняльний підходи. Для збору емпіричних даних використовувалися статистичні дані, виділені на основі міжнародних та вітчизняних соціологічних і статистичних досліджень, зокрема Фонду ООН у галузі народонаселення (UNFPA) та Глобального звіту про гендерний розрив, вітчизняної аналітичної групи «Рейтинг», а також дані Державної служби статистики України.

У світлі вищезазначеного, проаналізувавши численні наукові праці, присвячені особливостям психологічного розвитку підлітків, проблемам їхньої гендерної ідентичності та професійного самовизначення, ми дійшли висновку, що проблема впливу гендерної ідентичності на професійне самовизначення підлітків залишається відкритою та потребує подальших досліджень.

Результати отримали свою **практичну значущість**: застосування результатів для розробки та вдосконалення освітніх програм, спрямованих на формування гендерної свідомості та навичок соціальної взаємодії у підлітків, результати дослідження та практичні рекомендації можуть бути використані для покращення загального психологічного стану людей.

Гендерні стереотипи – це спрощені, схематичні, емоційно стійкі уявлення про чоловіків та жінок. Вони створюються та поширюються практично в усіх соціальних інститутах, зокрема в соціальних мережах.

Експериментальна основа дослідження. Дослідження проводилося у Богуславському гуманітарному професійному коледжі імені І.С. Нечуя-Левицького. Експериментальна вибірка включає 25 студентів, 10 з яких – юнаки та 15 дівчат, віком від 18 до 22 років, усі вони займаються навчанням.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів та висновків до них, загального висновку, бібліографії та додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ В ДОСЛІДЖЕННІ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ

1.1. Поняття стереотипів та становлення гендерної ідентичності

Історично культура кожного суспільства, і Україна не є винятком, містить узагальнені уявлення про природу чоловіків і жінок, їхні стосунки та традиційні ролі в суспільстві. Такі узагальнені уявлення називаються гендерними стереотипами. Вони проявляються різною мірою у повсякденному житті, на роботі, в певних середовищах, у взаємодії з іншими культурами тощо.

Гендерні стереотипи – це стійкі, культурно закріплені уявлення про характеристики, риси та соціальні ролі чоловіків і жінок. Ці стереотипи виникають з історичних, соціальних та культурних факторів і впливають на те, як суспільство сприймає та оцінює гендерні ролі [8, с. 27–35].

Мовна ідентичність – це соціальна ідентичність, яка розвивається на основі мовних практик та належності до певної мовної спільноти. Вона стосується не лише того, як людина говорить, а й того, як вона ідентифікує себе через мову та як її сприймають інші.

Гендерні стереотипи – це загальні уявлення, очікування та рольові моделі, що асоціюються з певними статями. Вони виникають у суспільстві та містять уявлення про те, якими характеристиками, ролями та поведінкою мають володіти люди залежно від їхньої статі. Гендерні стереотипи відображаються у способі мислення, сприйнятті та оцінці ролей, що приписуються жінкам і чоловікам у суспільстві.

Історія розвитку гендерних стереотипів – це складний та багатогранний процес, який охоплює різні епохи, культури та суспільства. Загалом, історичні періоди, які сприяли формуванню гендерних стереотипів, включають:

Доісторичний період:

У багатьох доісторичних суспільствах спостерігалися відмінності в ролях між чоловіками та жінками, пов'язані з фізичними відмінностями та розподілом праці. У цей період з'явилися перші відомості про гендерні ролі та стереотипи, що відобразилися в міфології, релігійних традиціях та ритуалах [1, с. 14-23].

Стародавні цивілізації:

У ранніх цивілізаціях, таких як Месопотамія, Стародавній Єгипет, Індія та Китай, гендерні ролі були досить чітко визначеними. Чоловіки були сильними та контролювали ситуацію, тоді як жінки вважалися слабкими та відповідальними за турботу про дім та дітей. Ранні цивілізації відіграли важливу роль у встановленні гендерних стереотипів, які зберігалися протягом наступних століть.

Середньовіччя та Відродження:

У християнському Середньовіччі було встановлено підпорядкування жінок та їхні ролі в сім'ї та церкві. Жінкам було надано дуже мало прав та можливостей, а їхні ролі визначалися переважно як дружини та матері.

Розвиток епохи Відродження призвів до появи концепції «ідеальної жінки», яка мала бути красивою, покірною та сильною, але, перш за все, не активною громадянкою. Просвітництво та модернізація:

В періоди Просвітництва та модернізації, зокрема у 18 та 19 століттях, почали матеріалізуватися концепції рівності та індивідуальної свободи. Однак гендерні ролі все ще були закріплені в рамках стереотипів: чоловіки як впливові та активні учасники суспільства, а жінки як домогосподарки та матері. Саме в цей час почав формуватися жіночий рух, що боровся за права та рівність.

20 століття та сучасність:

У 20 столітті гендерні ролі почали суттєво змінюватися. Жінки отримали більше доступу до освіти, роботи та участі в суспільному житті. Протягом останніх кількох десятиліть спостерігається поступове посилення руху за гендерну рівність та знищення гендерних стереотипів [11, с. 56-65].

Це охоплює покращення освіти, активну присутність феміністичних рухів як для жінок, так і для чоловіків, а також зміни в законодавстві, спрямовані на справедливе ставлення до чоловіків і жінок.

Гендерні стереотипи, звичайно, є результатом культурного та соціального контексту та мають свою власну еволюцію та зміни. Чим більше ми знаємо про минуле, тим легше нам зрозуміти сучасні гендерні стереотипи та вплинути на їх перетворення на більш рівноправні та справедливі уявлення про ролі чоловіків та жінок у суспільстві.

Фактично, до середини 20-го століття стать вважалася біологічним фактом. З цього всі відмінності між чоловіками та жінками в біології, суспільстві та фізичності просто виводилися автоматично [15, с. 188-189].

Галузь гендерних досліджень розширюється та є життєво важливою для переосмислення сучасного ставлення до природи чоловіків та жінок, а також у боротьбі зі стереотипами масової свідомості в суспільстві. Більшість сучасних науковців зосереджені насамперед на соціальному аспекті гендеру, небіологічних психологічних відмінностях між статями та культурних факторах формування гендерної ідентичності.

Розвиток гендерної ідентичності – це складний та безперервний процес. Процес гендерно-рольової соціалізації розвивається як динамічний процес засвоєння індивідами гендерної культури суспільства, кожен історичний етап якого висуває специфічні загальні вимоги до змісту гендерних якостей, що формують певні гендерні типи особистості.

Базова суперечність гендерної культури в суспільстві виникає між гендерними ролями та стереотипами, які впливають на характер процесу соціалізації. Розвиток зрілої гендерної ідентичності може бути перешкоджаний консервативністю традиційних стереотипів, що необхідно враховувати.

Формування гендерної ідентичності в процесі соціалізації підлітків має відношення до змісту освіти та виховання як головного завдання гендерної соціалізації. Виховання дітей як дівчаток та хлопчиків завжди було в центрі психолого-педагогічної теорії та практики, оскільки ідеї «жіночого» та «чоловічого» в сім'ї та суспільстві опосередковують культуру кожного народу.

Гендер – це складний соціокультурний конструкт, що відображає відмінності в ролях, поведінці, психічних та емоційних характеристиках чоловіків і жінок або соціально-сексуальні характеристики статі.

О. Кікінеджі поставила проблему гендерної ідентифікації – гендерна ідентифікація розглядається як самореференція функціонального та ідеального «я» у самовизначенні гендерно-рольових властивостей. Водночас, розвиток гендерної ідентичності передбачає високий ступінь сформованості (стабільності) семантичних та регуляторних принципів поведінки, реалізацію гендерного самовизначення та самоорганізації.

М. Боришевський – соціостатусні приписи та норми поведінки інтеріоризуються суб'єктом діяльності в процесі онтогенезу, набуваючи суб'єктивного розуміння, досвіду гендерної ролі, що проявляється в процесі єдності поведінки та самосвідомості.

Гендерна ідентичність починає формуватися з першого дня життя дитини, коли їй призначається офіційна стать на основі зовнішніх статевих ознак, тих, що записані в документах або паспорті [25].

Головним фактором розвитку гендерної ідентичності у підлітків, на думку Мітіної С., є виховання в повноцінній сім'ї з прикладами чоловічої та жіночої поведінки. Вона стверджує, що батько має сильний вплив на розвиток гендерно-рольової ідентичності дитини.

Н. Пелих доводить, що сприятливий гендерно-рольовий розвиток як хлопчиків, так і дівчаток вимагає як жіночих, так і чоловічих моделей поведінки.

А. Мирошниченко доводить, що в процесі гендерної соціалізації індивід насамперед засвоює колективні загальноприйняті норми, які підсвідомо спрямовуватимуть його поведінку.

Вважається, що підлітковий вік є вирішальним не лише для формування особистості, а й для формування гендерної ідентичності (Шлянчак, Тінін, 2023; Чу, 2022). Змінюється форма тіла, розширюються знання про себе та інших, відбуваються експерименти з ролями чоловіка та жінки.

Процес соціалізації людини починається з моменту появи дитини на світ. Це можна побачити в одязі, іграшках та інших поведінкових очікуваннях, що ставляться до чоловіків та жінок.

Психологічні дослідження стверджують, що саме дорослі нав'язують ігри та іграшки, пов'язані з гендерною приналежністю. Батьки часто по-різному спрямовують та регулюють поведінку хлопчиків і дівчаток. Вони заохочують дослідницьку діяльність хлопчиків, бажання перемагати та змагання.

Прагматичні аспекти комунікації, такі як манера мовлення, вибір тем для обговорення та стилі дискурсу, залежать від гендерних стереотипів у мовленнєвій поведінці та ідентичності [35, с. 87-93].

Л. Ставицька зазначає: «жінки частіше використовують м'якші форми звертання та більш ввічливі фрази, що відображає вплив гендерних стереотипів на їхню мовленнєву поведінку» та додає, що «прагматичні аспекти мовленнєвої ідентичності дозволяють нам краще зрозуміти, як гендерні стереотипи впливають на реальне спілкування та взаємодію між мовцями».

Крім того, за словами дослідника, «гендерні стереотипи не лише визначають стиль спілкування, але й створюють очікування щодо комунікативної поведінки, що посилює тиск на людей, щоб вони дотримувалися цих очікувань».

У контексті освіти стереотипи щодо гендеру також мають значення. Вони можуть визначати, які предмети та які професії є «прийнятними» для кожної статі.

Окрім цього, гендерні стереотипи в сім'ї також відіграють дуже важливу роль. На жінку покладається додаткова відповідальність бути основною опікуною та хранителькою домашнього вогнища, що, таким чином, впливає на її мовну ідентичність та стиль спілкування в сім'ї. Чоловікові ж нав'язана роль основного годувальника, і тому від нього очікується емоційної стриманості.

Такі ситуації допомагають зрозуміти вплив гендерних стереотипів на мовну поведінку та соціальну взаємодію, а отже, знайти шляхи усунення такого впливу та створення рівноправного мовного середовища [8].

Це правда, що гендерні стереотипи можуть по-різному впливати на мовну ідентичність жінок та чоловіків. Наприклад, жінки часто відчують себе зобов'язаними соціальними очікуваннями використовувати певні мовні структури або уникати певних тем.

Така лінгвістична поведінка впливає на їхню лінгвістичну ідентичність і змушує їх дотримуватися стереотипних ролей.

Основні висновки показують, що гендерні стереотипи мають значний вплив на лінгвістичну ідентичність. Вони формують нашу лінгвістичну поведінку та наше суспільне сприйняття гендерних ролей. Гендерні стереотипи вбудовані в мову через специфічні лексичні засоби, синтаксичні конструкції та прагматичні аспекти комунікації, що впливає на само сприйняття мовців та те, як їх сприймають інші.

1.2. Вплив стереотипів на сімейне життя та вибір роботи

Найімовірніше, кожен у своєму житті стикався з таким явищем, як стереотип. Здається, що стереотип – це маленький бешкетник, який іноді приносить дрібні незручності та, загалом, не приносить великої шкоди, але це далеко не так. Існують стереотипи, які можна порівняти з найжахливішими злочинцями, які зайняті руйнуванням життя мільйонів людей по всій земній кулі.

Стереотипи можуть задати все – зовнішність, бажання, життєві цінності, тим самим заганняючи нас у неіснуючі рамки та позбавляючи індивідуальності. Часто люди навіть не усвідомлюють, як потрапили під владу якоїсь загальної думки, і в результаті пригнічують групу людей, які цього зовсім не заслуговують. [7]

Річ у тім, що більшість стереотипів нам нав'язують ще в дитинстві. Наприклад, що рожевий колір тільки для дівчаток, або що хлопчики не можуть плакати, бо «ти не дівчинка», або що тільки дівчатка граються в ляльки, а тільки хлопчики — в машинки. Може здаватися, що все це просто дрібниці, які ні на що

не впливають, але це не так. Нав'язування гендерних стереотипів з дитинства може призвести до багатьох комплексів, травм і страхів у майбутньому.

Глибокі зміни в сучасному суспільстві відображаються в трансформації стійких соціально-психологічних утворень, таких як стереотипи (соціальні, гендерні).

Стереотипи щодо статі – це культурні образи та уявлення про ролі в суспільстві, а також характеристики, пов'язані з психологією та поведінкою.

Тим не менш, гендерні стереотипи досить сильно впливають на спосіб життя сучасної молоді. І вони перебувають під впливом багатьох факторів, а саме: особливостей гендерної соціалізації в сім'ї, ЗМІ, реклами тощо. Все це накладає свій відбиток на розуміння того, яку професію обрати, як задовольнити свої потреби, які норми та правила поведінки засвоїти, щоб бути прийнятим у суспільстві [14, с. 41-55].

Сьогодні гендерні стереотипи є поширеним переконанням або упередженням як серед чоловіків, так і серед жінок, незалежно від віку, походження, релігії. У більшості країн саме так і є. Для подолання гендерних проблем у всіх сферах суспільства країни Європейського Союзу обрали політику гендерного мейнстрімінгу як один із засобів демократизації суспільства. Це стратегія на системному рівні для створення рівних можливостей для жінок і чоловіків.

Гендерна рівність — це не лише правова чи соціальна необхідність. Це також ключовий фактор розвитку демократичної України.

Розвиток науки, освіти та сучасних секторів економіки допоможе країні вийти з кризи. Наразі технічні сектори (STEM-сектори: технічний, математичний, економічний та науковий) особливо потребують як фінансування, так і популяризації серед молоді.

Наразі дедалі більше молоді, особливо жінок, обирають інженерні спеціалізації та математичні науки, навіть попри те, що рівень доходів у цих секторах вищий. Як показує практика, дівчата та жінки часто виявляються більш

відповідальними та успішними в цих секторах. Незалучення їх до цих секторів призводить до суттєвих втрат для них самих та для економіки України.

Гендерні стереотипи, як спрощені, стійкі, емоційно забарвлені образи поведінки та рис характеру чоловіків і жінок, проявляються в усіх сферах людського життя: у самосвідомості, у міжособистісному спілкуванні, у між груповій взаємодії тощо [11].

Щоб досягти повного розвитку та самореалізації, людині потрібно звільнитися від обмежень, які традиційні гендерні очікування накладають на поведінку чоловіків та жінок.

Традиційно чоловікам і жінкам приписують специфічні соціально-психологічні якості та риси особистості, стиль поведінки. Стереотипні уявлення приписують чоловікам «активно-творчі» характеристики, інструментальні риси особистості: активність, домінування, впевненість у собі, агресивність, логічне мислення, лідерські здібності.

Жіночність, з іншого боку, вважається набором «пасивно-репродуктивних» характеристик; виражається в підтримуючих рисах особистості, залежності, турботі, занепокоєнні, низькій самооцінці та емоційності.

Позитивне, значуще, домінантне, раціональне, духовне, культурне, активно-творче – це те, що належить до чоловічої категорії, тоді як негативне, вторинне, чуттєве, тілесне, гріховне, природне, пасивно-репродуктивне – це риси жіночої сутності. Чоловічі риси зазвичай контрастують з жіночими, вони сприймаються як протилежність, що доповнює одна одну [19].

Гендерні стереотипи мають глибокий вплив на багато аспектів життя, зокрема:

* Освіта: Стереотипи можуть впливати на вибір кар'єри та спеціальності. Наприклад, дівчата можуть вважати технічні чи наукові галузі «чоловічими» і тому уникати їх, тоді як хлопці можуть не хотіти мати нічого спільного з гуманітарними науками.

* Кар'єра: Гендерні стереотипи можуть призвести до дискримінації на роботі, де жінкам рідше пропонують хороші кар'єрні можливості або підвищення по службі.

* Соціальні стосунки: Гендерні стереотипи можуть впливати на встановлення стосунків, оскільки чоловіки та жінки можуть відчувати себе зобов'язаними відповідати певним вимогам. Це може призвести до конфліктів та непорозумінь.

Фактори, що визначають спосіб життя, це, перш за все, такі:

- загальний культурний та освітній рівень;
- матеріальні умови життя;
- статеві, вікові та конституційні особливості людини;

стан його здоров'я; екологічне середовище; характеристики роботи (професії); сімейне виховання та сімейні стосунки; можливості задоволення біологічних та соціальних потреб [27, с. 28-33].

Спосіб життя, здебільшого за соціально-економічних умов, мотивований діяльністю людини, її психічними якостями, здоров'ям та фізичною працездатністю. Головним у способі життя кожної людини є те, як вона живе, які її основні способи та форми життя, її орієнтація.

Протягом нашого життя ми зустрічаємо людей, будуємо міжособистісні стосунки та виступаємо як суб'єкти та об'єкти в безлічі взаємодій. Багато стереотипів, звичайно, ґрунтуються на реальних відмінностях між жінками та чоловіками, людьми різних професій, вікових груп, національностей тощо.

Все залежить від ступеня узагальнення та його впливу на соціальне сприйняття. Сприйняття стереотипів як бажаних взірців для наслідування сприяє розвитку певних рис характеру.

Стереотипи впливають на сімейне життя в кількох основних аспектах [35]:

1. Розподіл ролей (справи «чоловіків» та «жінок»).

Традиційні очікування: Жінку зазвичай вважають виключно домогосподаркою, матір'ю та піклувальником домашнього господарства. Чоловік стає виключно «годувальником», ігноруючи свою участь у вихованні дітей.

Результати: Втома у працюючих жінок, почуття провини, застій у кар'єрі та емоційне відчуження партнерів.

2. Психологічна напруга

«Чоловіки не плачуть»: Цей підхід не дозволяє чоловікам бути чутливими; таким чином, вони часто приховують свої почуття та не звертають уваги на проблеми зі здоров'ям.

Наслідки: Втома серед працюючих жінок, почуття провини, застій у кар'єрі та емоційна відірваність від партнерів.

3. Емоційна напруга

«Чоловіки не плачуть»: Це не дозволяє чоловікам бути емоційними, тому вони часто стримують свої почуття та не дозволяють проблемам зі здоров'ям турбувати їх.

Наслідки: Стрес накопичується, що наражає її на ризик депресії та передчасної смерті, а також залишає її без нікого, до кого можна звернутися за емоційною підтримкою.

Прийняття фінансових рішень

Гендерний розрив: Стереотип про те, що чоловіки повинні бути годувальниками, призводить до фінансового домінування та порушення рівності. Наслідки: Залежне становище жінки (вважається формою економічного насильства) та невпевненість чоловіка у разі втрати роботи.

Нав'язані моделі: домашнє насильство, психологічний тиск та порушення особистих кордонів часто кореняться в патріархальних уявленнях та стереотипних поглядах на «владу».

Сімейні стосунки також впливатимуть на те, як людина будує своє життя в майбутньому. Саме в сім'ї людина набуває свого першого життєвого досвіду, робить перші спостереження та вчиться поводитися в різних ситуаціях [47, с. 262-268].

Можна з упевненістю сказати, що його місце серед ідеалів молоді залишається високим. Зрештою, саме цей заклад закладає в людину з народження ті моральні та етичні цінності, які керують її життям.

Ми всі змінюємося протягом життя, трансформуємо та розширюємо свій світогляд, ми обираємо, що робити та як жити. Але наш вибір значною мірою залежить від того, як нас виховували в дитинстві, та від можливостей наших батьків.

У багатьох випадках нащадки обирають професію своїх батьків або йдуть до коледжу, який вони рекомендують. Але навіть коли ми обираємо професію самостійно, нами все одно керують цінності, на яких нас виховали.

Стереотип головним чином описується з точки зору співвідношення стабільності та мінливості. Існують різні точки зору щодо того, чи можна змінити стереотип, оскільки кажуть, що він має високий опір нової інформації.

Дехто стверджує, що створити новий стереотип легше, ніж змінити старий; інші стверджують, що можна «змістити корекцію систем цінностей, які визначають стереотипи» і таким чином «виділити» деякі особистісні властивості з узагальненого портрета.

Стереотип не вічний «у своїй живучості». Він формується під впливом двох факторів: несвідомої колективної обробки та індивідуального соціокультурного середовища, а також за цілеспрямованого ідеологічного впливу через засоби масової інформації. Серед умов першого порядку виділяють рівень освіти, інтелект, особистий досвід, а також норми, звички, соціальні ролі та середовище проживання.

Більшість науковців посиляються на пов'язування стереотипів у свідомості людей з величезним впливом ЗМІ, які формують ставлення до світу; на поведінку, що відтворює дії героїв преси, радіо та телебачення; на прив'язку певних принципів поведінки до тих місць людського життя, на які позначають засоби комунікації.

Досить популярними є дослідження стереотипних уявлень про здібності чоловіків і жінок, їхню компетентність у різних сферах діяльності та причини їхнього успіху в роботі. Наприклад, доведено, що жінки виявляють упередженість до себе в науковій діяльності; студентки коледжів цінують чоловічі риси більше, ніж жіночі [59, с. 16-17].

Гендерні стереотипи також можуть відігравати дуже велику роль у виборі партнера, оскільки вони загалом створюють уявлення про те, яким має бути хороший партнер відповідно до його статі. Ці стереотипи зазвичай прищеплюються людям з юного віку та набуваються з родини, школи та ЗМІ.

Такі стереотипи можуть призвести до пошуку партнерів, які відповідають таким уявленням, незалежно від того, чи дійсно вони відповідають реальним потребам та бажанням людини.

Схематичні та спрощені зображення чоловіків і жінок, включаючи їхні особисті якості та професійні вподобання, а також ціннісні орієнтації, серед інших факторів, відіграють значну роль у виборі способу життя сучасної молоді.

Молодість – це певний віковий етап у житті кожної людини, коли формується особистість, соціальна поведінка, самовизначення та самореалізація особистості. Сучасні вікові межі молодого покоління – від 14–16 до 25–30 років. Наше дослідження представить молодих людей у підлітковому віці на етапі професійного самовизначення.

Психологічні дослідження доводять, що гендерні стереотипи можуть призводити до вибору кар'єри на основі статі, тобто молоді люди схильні обирати професії, які відповідають традиційним гендерним ролям та очікуванням.

В останні роки було досягнуто гендерної рівності, майже однакова кількість чоловіків і жінок вступає та закінчує медичні вищі навчальні заклади. Однак гендерна рівність щодо справедливості та рівності у структуруванні професійних можливостей, подальших кар'єрних кроків та зайнятті престижних посад ще далеко не реалізована.

Найбільш специфічною рисою та основною спрямованістю менталітету молоді в цей період є спрямованість на майбутнє. Основним соціальним фактором, що впливає на формування особистості, є сім'я, яка залишається найважливішим центром сучасного суспільства.

Для більшості молодих людей сім'я є опорою в житті, джерелом любові та розуміння, а також моделлю для створення власної сім'ї в майбутньому. Значну

частину вільного часу сучасна молодь проводить перед телевізором, комп'ютером чи планшетом.

У підлітковому віці формується зовнішній вигляд кожної молодої людини, і ті індивідуальні риси, які в сукупності визначатимуть склад її особистості, стають дедалі чіткішими. У наш час раннє планування кар'єри є вирішальним фактором успішного розвитку кар'єри, особливо для молоді.

Гендерна рівність є одним із принципів прав людини, демократичного розвитку держав та світової спільноти. Процеси глобалізації та інтеграції супроводжуються розширенням можливостей для жінок і чоловіків на ринку праці, ліквідацією професійної дискримінації, гендерної сегрегації праці, нерівної оплати праці, гендерно зумовленого насильства тощо. Ці процеси також впливають на сферу державної служби, освіти, науку, сектор безпеки та оборони тощо.

Життєві цінності та стереотипи сучасної молоді визначають образ нашого «завтрашнього дня». Будь-який прояв неухважності до проблем молоді може створити ще більші проблеми для сучасного та майбутнього суспільства.

Ми спробували відобразити соціальні стереотипи поведінки, а також світогляд сучасної молоді, фактори та особливості їх формування. Будучи основою майбутнього суспільства, молодь заслуговує на найбезпосереднішу увагу [1].

Досліджуючи вплив статі на вибір кар'єрної сфери, можна сказати, що молода людина, розмірковуючи про професійне самовизначення, з одного боку, спирається на свої інтереси та схильності, які значною мірою формуються статтю, а з іншого – на уявлення про професійну сегрегацію в суспільстві, зупиняючи свій вибір на сфері професійної діяльності, яка традиційно є типовою для гендерного типу, з яким вона себе асоціює.

Інша ситуація для хлопців, які, у більшості випадків, обіймають більш успішні посади, оскільки гендерні стереотипи на ринку праці відносять високостатусні, добре оплачувані посади до чоловічого гендерного типу. Навіть якщо хлопець через переважання жіночого гендерного типу обирає реалізувати

себе в типово жіночій професії, він завжди «на крок попереду» та сприймається як «цінний працівник», на відміну від жінки, яка через свою виражену маскулінність обирає будувати кар'єру в чоловічій сфері та до неї ставляться лише з поблажливістю.

Трансформація традиційних уявлень та стереотипів має відбутися через переосмислення ролей, встановлених для чоловіків та жінок, та усвідомлення неіснування суто чоловічих чи жіночих рис. Усі люди мають силу та слабкість, незалежність та залежність, активність та пасивність – за певних умов та в конкретних ситуаціях.

Гендерні стереотипи можуть негативно впливати на самореалізацію чоловіків і жінок і перешкоджати розвитку індивідуальності. Таким чином, гендерні ролі та гендерні стереотипи впливають одне на одного та визначають одне одного [12].

Стереотипи визначають завдання, які очікується від чоловіків або жінок, а щоденні спостереження за виконанням цих завдань чоловіками та жінками підтверджують реальне існування цих стереотипів.

1.3. Основні підходи в наукових розвідках щодо феномену гендеру як соціального конструкту

Гендерна рівність є фундаментальним правом людини, ключовим принципом, що лежить в основі розвитку демократії як в країнах, так і в світовій спільноті. Процеси глобалізації та інтеграції покращують можливості, доступні для обох статей, та допомагають усунути форми професійної дискримінації, гендерного розподілу праці, нерівної оплати праці, гендерного насильства тощо. Вони також впливають на такі сфери, як державна служба, освіта та наука, сектор безпеки та оборони тощо.

У повсякденному житті ми здебільшого розпізнаємо чоловіків чи жінок за зовнішніми ознаками: довжиною волосся, будовою тіла, голосом, стилем та

кольором одягу, поведінкою тощо, тобто ми визначаємо стать людини за її соціальними рисами та діями.

Для суспільства не жінка-поліцейський, не жінка-дайвер, не чоловік-вихователь у дитячому садку і не чоловік з довгим кольоровим волоссям чи яскравим одягом не є соціальними явищами, але суспільство все одно так гостро реагує на вибір цих людей саме тому, що він не співвідноситься з тими соціальними особливостями та очікуваннями, які довгий час вважалися притаманними або лише чоловікам, або лише жінкам. Саме ті соціальні ролі та особливості, які очікуються від жінок і чоловіків, формують гендер [13].

Гендер визначається як соціальний конструкт. Це поняття в соціології та феміністичній науці, яке стверджує, що відмінності, ролі та поведінка між чоловіками та жінками не визначаються їхньою біологічною статтю, а формуються культурою та суспільством.

Основними науковими підходами є соціальний конструктивізм, теорія перформативності та структурний функціоналізм. Іншими словами, гендер розглядається як результат взаємодії та мови; гендер створює акт, організований діями та ролями; та аналіз соціального розподілу праці.

Основні дослідницькі підходи, що пояснюють це явище, можна детально описати наступним чином [18, с. 51-53]:

1. Соціальний конструктивізм та інтеракціонізм

- Короткий зміст: Гендер не є вродженим — він формується в процесі соціалізації, виховання та повсякденної взаємодії. Люди «займаються гендером» (doing gender), керуючись культурними очікуваннями та нормами.

Коментар: Вищезазначені аргументи свідчать про те, що гендер не є вродженим, а набувається в процесі соціалізації, освіти та повсякденної взаємодії. Люди «займаються гендером» (doing gender) під впливом культурних вимог та норм.

- Ключові теоретики: Кендіс Вест, Дон Ціммерман, Пітер Бергер, Томас Лукман.

2. Теорія гендерної перформативності (постструктуралізм)

- Основне: Гендер – це не те, ким ви є, а те, що ви робите. Це свого роду вистава, рутинне відтворення рухів та дій тіла. Окрім цього, справжньої «гендерної ідентичності» не існує.

- Ключова фігура: Джудіт Батлер (основна книга – «Гендерні проблеми»).

- Центральне питання: Руйнування бінарної системи (чоловік/жінка) та демонстрація того, що гендерні норми – це культурні сценарії, нав'язані індивідам.

3. Структурний функціоналізм

- Сутність: Цей класичний підхід розглядає гендерні ролі як життєво важливі для безперебійного функціонування суспільства. Ролі поділяються на інструментальні (орієнтовані на досягнення, орієнтовані на статус — традиційно чоловічі) та експресивні (орієнтовані на емоційну підтримку, орієнтовані на сім'ю — традиційно жіночі).

- Ключові теоретики: Талкотт Парсонс, Роберт Бейлз.

- Основна увага: Вивчення того, як гендерний поділ праці забезпечує соціальну гармонію та відтворення населення.

- Основна увага: Вивчення того, як суспільство створює та підтримує уявлення про «чоловіче» та «жіноче» через мову, звичаї та організації.

4. Феміністська та квір-теорія

- Основна: Вона розглядає гендер з точки зору влади та нерівності. Гендер розуміється як система домінування, в якій маскулінність часто є привілейованою, а жіночність маргіналізованою. Квір-теорія відкидає жорсткі гендерні категорії та виступає за їхню мінливість.

- Ключові теоретики: Сімона де Бовуар, Гейл Рубін, Ів Кософф Седжвік.

- Фокус: Викриття патріархальних структур, сексизму та нормативних концепцій сексуальності.

5. Інтерсекційність

- Основне: Гендер не можна розглядати ізольовано від інших людських характеристик. Воно досліджує взаємозв'язок гендеру з етнічною приналежністю, класом, сексуальною орієнтацією, віком та іншими маркерами ідентичності.

- Ключовий теоретик: Кімберлі Креншоу.

- Основна увага: Розуміння того, як різні форми дискримінації та соціальні конструкції перетинаються, створюючи таким чином унікальний досвід для різних груп населення.

Сучасна наука розглядає гендер як динамічну, уявну систему, яка значно змінюється залежно від культурного та історичного контексту.

Нові природні форми цього явища виникають завдяки різним механізмам цієї конструкції [23, с. 171–174]:

- * Соціально-конструктивістська теорія гендеру (К. Вест, Д. Ціммерман): Ця теорія розглядає гендер не як рису характеру, а як процес — результат постійної соціальної взаємодії. Люди «практикують гендер», щодня демонструючи поведінку, яка відповідає суспільним очікуванням.

- * Теорія гендерної соціалізації: Ця теорія пояснює, що від народження людина проходить процес набуття гендерних норм, цінностей та стереотипів. Найважливішими суб'єктами є сім'я, система освіти, однолітки та засоби масової інформації.

- Структурно-інституційний підхід (Р. Коннелл) аналізує гендер як елемент соціальної структури. Суспільство інституціоналізує гендерну нерівність (наприклад, у розподілі праці чи влади) і таким чином підтримує патріархальні чи егалітарні умови.

- Психоаналітичний та когнітивний підходи досліджують гендер з точки зору формування індивідуальної гендерної ідентичності. Теорія гендерних схем (С. Бем), наприклад, стверджує, що люди мислять категоріями «чоловіче/жіноче» та свідомо чи несвідомо фільтрують свій досвід відповідно до цих категорій.

- Постмодерністські та перформативні підходи (Дж. Батлер): Вони заперечують існування жорсткої бінарної системи. Вони стверджують, що гендер є «перформативним», тобто він існує лише тому, що люди постійно відтворюють (виконують) його через свої слова, дії та зовнішність.

Створювати або конструювати гендер означає встановлювати відмінності між хлопчиками та дівчатками, чоловіками та жінками, які не є природними, суттєвими чи біологічними [25].

У розумінні гендеру як соціального конструкту виділяють такі його ознаки:

- біологічну стать;
- гендерно-рольові стереотипи: поширені в певному суспільстві;
- гендерні прояви – низка проявів, пов'язаних із соціальними вимогами норм чоловічої та жіночої поведінки та взаємодії.

Отже, для досягнення самодостатності та самореалізації в різних сферах життя кожна людина повинна зруйнувати стереотипи, що нав'язані з народження. Ці стереотипи гальмують всебічний розвиток особистості, оскільки починають обмежувати вибір професії, залежно від громадської думки, поділу на чоловічі та жіночі професії тощо.

Підсумовуючи досягнення вищезгаданих напрямків теоретичних досліджень гендеру, можемо запропонувати таке визначення, з якого ми будемо виходити в цій роботі: гендер – це система цінностей чоловіків і жінок, їхніх ролей, характеристик і взаємозв'язків, набутих ними як особистостями в процесі взаємин та взаємодії, яка визначається соціально-політичним та соціально-економічним контекстом їхнього життя.

Гендерний підхід у соціальних та гуманітарних науках відкриває далекосяжні можливості для переоцінки культури. Теорія соціального конструювання гендеру та його розуміння як категорії стратифікації, тісно пов'язаної з категоріями етнічної приналежності, класу та віку, дедалі частіше застосовується в соціальних науках — соціології, психології, економіці та демографії.

Висновок до першого розділу

Гендерна соціалізація є однією з найважливіших та найактуальніших тем у психології. Вона розуміється як складний, багатогранний процес, що відбувається через інтернаціоналізацію гендерних ролей, норм та правил поведінки. Вони формуються соціальним контекстом, гендерними стереотипами та традиціями.

Соціальні стереотипи щодо чоловічих та жіночих гендерних ролей обмежують підлітків у їхній самореалізації та впливають на їхній гендерний розвиток. Розуміння закономірностей цього процесу дозволяє оптимізувати його та зменшити кількість проблем і суперечностей на шляху до гармонійного розвитку підлітка.

Соціальні та гендерні стереотипи призводять до жорстких очікувань, які обмежують особистісний розвиток, зменшують можливості для професійної реалізації та часто призводять до конфліктів і нерівномірного розподілу обов'язків у сім'ї. Тому важливо розуміти, що гендерні стереотипи можуть бути шкідливими, і намагатися подолати їх, шукаючи партнерів, які відповідають власним потребам і бажанням.

У сучасному суспільстві на вибір кар'єри молодими людьми впливають численні соціальні, культурні, економічні та психологічні чинники. Одним із найважливіших факторів, що формують вибір кар'єри, є гендерні стереотипи, що виникають під час гендерної соціалізації. Ці стереотипи призводять до дисбалансу на ринку праці, тобто концентрації людей однієї статі в певних професіях.

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ САМОСПРИЙНЯТТЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

2.1. Організація, опис і обґрунтування методик дослідження гендерної соціалізації підлітків

Вивчення гендерно-специфічного самосприйняття студентів має на меті аналіз різних аспектів їхнього самосприйняття стосовно їхньої статі. Це включає вивчення та порівняння того, як чоловіки та жінки сприймають себе, свої здібності, цінності, ролі та соціальний статус. Це дослідницьке питання тісно пов'язане з академічними та практичними завданнями.

З наукової точки зору, вивчення гендерно-специфічного само сприйняття сприяє розумінню та виявленню відмінностей між чоловічою та жіночою ідентичністю. Це може сприяти розвитку гендерних теорій, психологічних концепцій та підходів до роботи зі студентами [48].

Питання гендерного само розуміння є дуже актуальним сьогодні, оскільки студентська спільнота є однією з найактивніших у формуванні та розвитку гендерних стереотипів і ролей. Емпіричних досліджень з цієї проблеми, особливо серед студентів, недостатньо.

Вивчення впливу гендерних стереотипів на розвиток характеру є важливим у сучасному соціокультурному середовищі, де гендерні стереотипи можуть суттєво впливати на формування світогляду, поведінки та самоцінності людини.

Гендерні стереотипи, що набуваються в процесі соціалізації, впливають на багато аспектів особистості, насамперед на самосвідомість, очікування щодо своєї ролі та взаємодію з навколишнім середовищем. Дослідження є спробою з'ясувати вплив гендерних стереотипів на індивідуальні особистісні характеристики.

Для кращої узагальнюваності результатів вибірку складали люди з різним соціальним та культурним походженням, що забезпечує широке уявлення про погляди на гендерні стереотипи в сучасному суспільстві.

Усіх респондентів було залучено через онлайн-оголошення, розміщене на платформі Telegram у спеціалізованому каналі пошуку волонтерів. Вони були поінформовані про мету дослідження та дали свою добровільну згоду на участь.

У нашому дослідженні взяли участь 40 осіб: 20 жінок (50% вибірки) та 20 чоловіків (50% вибірки) віком від 18 до 22 років. Усі учасники були ознайомлені з описаними вище методами.

Для вивчення особливостей розвитку гендерної ідентичності в підлітковому віці ми використовували метод «Хто я?» М. Куна та Т. МакПартленд. Для визначення типу гендерної ідентичності учасників ми застосували семантичний диференціал у модифікації В. Е. Кагана [68, с. 192–199].

«Тест самооцінки двадцяти пунктів» Манфреда Куна та Т. Макпартленда використовується для дослідження самосприйняття людини. Випробуваному пропонується відповісти на питання «Хто я?» 20 різними способами протягом 12 хвилин (Додаток А).

Тест базується на самоконцепції Манфреда Куна. Теоретична основа методу лежить у концепціях соціальних ролей та рольової поведінки, в рамках яких вбудовано самосприйняття людини як носія цих ролей. Це відображається в самоописах випробовуваних. Водночас людям властиво розмірковувати над своїми психологічними характеристиками та своїм місцем не лише в соціальному світі, а й у світі в цілому.

Таким чином, методологія охоплює не лише рольові аспекти, а й усі сфери уявлень про особистість людини та її ядро — «Я». Для аналізу відповідей респондентів найчастіше використовуються такі категорії: групи приналежності, тип спорідненості, основні професії, риси характеру, стиль міжособистісного спілкування, цілі тощо [73, с. 65–67].

Тест дозволяє учасникам висловити думки про себе та власну ідентичність. Цей інструмент підходить для аналізу самосприйняття. Методологія дослідження самосприйняття базується на ієрархічній моделі структури самосприйняття, яка включає глобальне самосприйняття та рівень конкретних дій.

Анкета містить сім шкал, які вимірюють різні аспекти самосприйняття, такі як впевненість у собі, те, як нас сприймають інші, та самоприйняття. Кожна шкала містить твердження, на які учасник тестування відповідає «+» (згода) або «-» (незгода). Цей метод дозволяє оцінити різні аспекти самосприйняття та самосвідомості в контексті психологічних та педагогічних досліджень.

Загалом, метод не використовує формалізований стимульний матеріал у вигляді запитань, тверджень, списків характеристик або зображень. Натомість учасник тестування створює список власних характеристик на чистому аркуші паперу та висловлює своє ставлення до цих характеристик.

Результати дослідження, проведеного за цим методом, піддаються якісному аналізу (на індивідуальному рівні) та визначенню частотних характеристик (у групових дослідженнях).

Отриманий список спочатку розглядається з урахуванням двох категорій оцінки [5, с. 10–15]:

- «Об'єднуючі»: людина відносить себе до певної групи (зазвичай на початку списку): «студент», «людина», «молодий чоловік» тощо;
- «Диференціаційні»: згадуються специфічні характеристики, які відрізняють людину від інших: «занадто товста», «невдаха», «модна» тощо;

Крім того, відповіді поділено на різні категорії:

- соціальні групи (та пов'язані з ними ролі) (стать, вік, національність, релігія, професія);
- ідеологічні погляди (філософські, релігійні, політичні та моральні твердження);
- інтереси та захоплення;
- бажання та цілі;
- самооцінка - згідно з зарубіжними дослідженнями, найчастіше згадуваними категоріями є: професійна ідентичність, сімейна роль та статус, релігійна ідентичність, стать та вік.

При відповіді слід особливо відзначити випадки, коли людина свідомо ідентифікує себе з певними категоріями ролей, тими, які вона не тільки повинна, але й прагне виконувати [6, с. 170-174].

У відповідях часто спостерігаються соціологічні закономірності: молоді та люди похилого віку частіше згадують вік; жінки частіше згадують свій сімейний стан; чоловіки згадують свою стать тощо.

Водночас, психологічні закономірності, що пояснюють ці відповіді, досі не очевидні. Вважається, що порядок найменування категорій відображає вираженість та важливість ознак, які вони представляють, тобто структуру самоідентичностей, але ця ідея не підтверджена. Найімовірніше, це вплив стереотипів під час заповнення офіційних анкет або дія захисних стратегій, за яких найважливіше залишається наостанок.

Діагностичне застосування тесту вимагає встановлення соціокультурних норм, специфічних для певного віку та статі. Було зазначено, що реакції дітей відрізняються від реакцій дорослих; частіше, ніж дорослі, вони визначають себе через ситуативні та індивідуальні прояви. В етнічно однорідному суспільстві реакції, що стосуються раси та національності, будуть менш поширеними порівняно з етнічно неоднорідним [7].

Якщо вищезазначені теоретичні та методологічні дилеми не будуть вирішені, це зробить тест занадто складним у використанні. За відсутності соціокультурних та гендерно-вікових норм інформативна цінність тесту дуже низька: інформативними можуть бути лише найекстремальніші, найатиповіші відповіді, наприклад, відповіді, де людина говорить лише про свої недоліки або лише про свої індивідуальні характеристики.

Ми вирішили базувати наше дослідження на опитувальнику BSRI, розробленому С. Бемом, оскільки він зосереджується на доцільності використання раніше отриманих результатів у відповідному напрямку наукових досліджень.

Цей опитувальник був створений для вивчення психологічних особливостей андрогінності (поєднання в одній людині так званих чоловічих та жіночих характеристик, здатність реалізувати модель людської поведінки як через

жіночі, так і чоловічі культурні ознаки, що вважаються типовими в даному суспільстві) та для перевірки механізму доведення факту домінування андрогінності над гендерно актуалізованими характеристиками.

Анкета BSRI (Інвентаризація статевих ролей Бем), розроблена Сандрою Бем, є мірою ідентифікації гендерних ролей. Бем стверджувала, що в кожній культурі існують специфічні концепції та моделі поведінки, пов'язані з категоріями чоловіків та жінок (Додаток В).

Вона припустила, що те, як люди бачать і розуміють світ, організовано через гендерні категорії, такі як чоловік чи жінка, маскуліність чи феміність, і що ці ідеї є основою для оцінки та виконання соціальних ролей, закріплених культурними стереотипами.

Гендер та його репрезентації, ментальні, соціальні, лінгвістичні, є широко обговорюваною темою у філософських, соціологічних, психологічних, педагогічних, філологічних та інших дослідженнях. Теоретичні концепції, які їм допомагають, потребують розробки валідних емпіричних процедур, що для гендерної психології означає створення оптимальних психодіагностичних методів [20].

Опитувальник статевих ролей Бема (BSRI) використовується для вивчення гендерних ролей, вимірюючи ступінь, до якої людина відчуває себе маскуліною чи фемінною. Він оцінює самоідентифікацію з психологічної точки зору.

У нашому дослідженні ми використовували Опитувальник статевих ролей Бема, щоб виміряти ступінь відповідності гендерним стереотипам серед респондентів та встановити ролі, які вони готові виконувати в соціальному контексті залежно від своєї статі. Цей інструмент допомагає визначити, якою мірою людина проявляє традиційні чоловічі та жіночі риси у своїх діях, думках та переконаннях.

Головною метою застосування цієї методики було визначити, чи мають респонденти стереотипні уявлення про себе як чоловіків чи жінок, і якщо так, то як ці стереотипи впливають на їхню самосвідомість, спосіб взаємодії з іншими та загальний світогляд. Це допомогло б нам встановити, наскільки гендерні ролі є

гнучкими у свідомості учасників дослідження та як ця змінна може впливати на їхні особистісні характеристики, а також на їхнє ставлення до соціальних норм та взаємодію з іншими [22, с. 415-417].

Загалом, згідно з дослідженням, результати показують, що більшість жінок (60%) належать до категорії вираженої жіночності, що свідчить про їхній сильний зв'язок з рисами та поведінкою, типовими для жіночих. Це означає, що більшість жінок у дослідженні відносять себе ближче до того, що традиційно вважається жіночним — турбота, ніжність та емоційність.

У чоловіків лише 25% демонстрували такий рівень жіночності, що свідчить про менш виражену симпатію до традиційно жіночних речей у цій групі.

Ще 30% виявилися такими, що належать до категорії вираженої маскулінності. Це свідчить про їхнє схвалення або прийняття рис, які традиційно вважаються чоловічими, таких як рішучість, незалежність та змагальність. Для чоловіків цей показник сягав 40%, що свідчить про рівномірний розподіл чоловіків з вираженою маскулінністю.

Це може означати, що чоловіки в цій групі схильні до більш традиційних соціальних ролей та стереотипів, пов'язаних з маскулінністю. Що стосується категорії маскулінності, то лише 5% жінок та 20% чоловіків демонстрували менш виражені маскулінні риси, такі як жорсткість та домінантність у поведінці [29, с. 171-173].

У жінок це може бути адаптацією до чоловічих соціальних ролей, але загалом це явище не було таким поширеним. Кількість респонденток, які відповідають категорії фемінності, тобто демонструють виключно жіночні риси, серед жінок становить 0%, що свідчить про відсутність ідеалізації традиційної фемінності.

Лише 5% чоловіків виявили схильність до жіночних рис. Це невелика цифра, але вона дещо говорить про те, наскільки змінюються ролі.

Нарешті, категорія андрогінності, яка демонструє поєднання чоловічих та жіночих рис, була дуже малою в обох групах. Лише 5% жінок та 10% чоловіків

мали високий рівень андрогінності — ознака того, що хоча деякі респонденти відкриті до змішаних ролей та рис, їхня частка в обох групах досить низька.

Порівнюючи фемінні та маскулінні риси, що містяться в описах узагальнених образів чоловіків та жінок, можна оцінити ступінь, до якої судження респондентів залежать від стереотипів. Тому, якщо в образі чоловіка спостерігається домінування маскулінних якостей, то можна говорити про стереотипне бачення чоловіка (у жінки — навпаки). У випадках, коли характеристики представлені рівномірно, можна припустити андрогінне бачення [33, с. 130-131].

Тепер розглянемо проєктивну методику «Я жінка / Я чоловік» Л.І. Ожигової (Додаток Б).

У дослідженні було використано проєктивну методику «Я жінка / Я чоловік» Л. Ожигова для визначення схильності респондентів до стереотипних уявлень про свої гендерні ролі.

Методика базується на принципі неповних речень, за допомогою яких учасники доповнюють речення, що відображають їхнє самосприйняття як чоловіка чи жінки. Цей метод дозволяє виявити глибоко вкорінені установки, переконання та стереотипи, які можуть впливати на формування гендерної ідентичності.

Л.М. Ожигова запропонувала розглядати гендерну ідентичність як багатополарний конструкт: Структурний аспект гендерної ідентичності людини може бути розкритий через поняття «об'єктивного гендерного простору» та «суб'єктивного гендерного простору», які перетинаються в гендерних самоконцепціях, гендерній самооцінці, гендерних планах та поведінковій структурі.

Різні комбінації та семантичний зміст цих компонентів визначають індивідуальний вияв гендерної ідентичності людини, який вона реалізує у взаємодії з іншими людьми, групами та суспільством загалом.

Методологія допомогла виявити, якою мірою учасники дотримуються традиційних уявлень про ролі жінок і чоловіків у суспільстві, та які нові

соціокультурні тенденції очевидні в їхніх відповідях. Виявлені стереотипи та ролі, які учасники приписують собі, дозволяють глибше зрозуміти, як виникають гендерні стереотипи та впливають на їхню особистість і поведінку.

Цей метод дозволив нам проаналізувати гендерну ідентичність, а саме визначити [25]: 1) змістовні характеристики гендерного компонента Я-концепції особистості;

2) як вони відповідають чинним гендерним нормам, ролям та стереотипам у соціальному, робочому, сімейному та сексуальному контекстах, а також у сприйнятті зовнішніх та внутрішніх гендерно забарвлених рис особистості;

3) як чоловіки та жінки реагують по-різному на основі очікувань щодо гендерних ролей.

Ми розділили аналіз речень на три групи, щоб відповідати структурі гендерної ідентичності, описаній вище:

1) змістовно-когнітивний компонент: Я чоловік/жінка, тому що; «... і я знаю, що», «... і для мене»;

2) волюво-діяльнісний компонент: «Я чоловік/жінка і я хочу», «... і я можу», «... і я роблю»;

3) емоційно-оцінний компонент: «Я чоловік/жінка і я цього терпіти не можу», «... і мене це засмучує», «... і я радий, коли».

У своїх відповідях більшість респондентів змогли перерахувати кілька пунктів, і тому загальний відсоток для кожної відповіді перевищував би 100%. Результати та обговорення узагальнюють та систематизують відповіді вибірки (у % від вибірки), які були додатково зведені в таблиці за статтю.

Гендерна диференціація виражалася наступним чином: для жінок головне бути жінкою – 31,2% (жіночі характеристики, ролі та норми жіночої поведінки, стереотипні уявлення про це). Бути чоловіком – 15,4% чоловіків та ще 15,4% можуть постояти за себе, бути сильними, а 8,5% – бути лідером і головним.

Таким чином, репродуктивна функція вважається одним із ключових маркерів жіночої ідентичності. 14,2% жінок визначають себе як жінок через те, що вони можуть мати дитину та народити її. 2,9% чоловіків визначають свою

гендерну ідентичність, оскільки вони не можуть народити дитину. Таким чином, репродукція та біологія залишаються ключовими маркерами гендерної ідентичності [29].

Загалом, 38,9% чоловіків ідентифікують себе з маскулінною моделлю ідентичності. «Я чоловік/жінка, і я можу багато чого» – це найчастіша відповідь чоловіків (37,7%) та деяких жінок (28,9%). 35,2% жінок описують, ким вони можуть бути з точки зору фемінних поведінкових норм або особистісних характеристик, тоді як 15,4% чоловіків розглядають маскулінні норми.

Модель фемінної ідентичності включає такі характеристики: я можу бути слабкою, мати часті перепади настрою, готувати, створювати затишну атмосферу, носити високі підбори, одягатися стильно, поводитися дурнувато, бути ніжною та ласкавою, допомагати іншим, втішати інших тощо.

Модель чоловічої гендерної ідентичності передбачає фізичну майстерність, подолання труднощів, захист жінок, лідерство, незалежність та працьовитість. Чоловіки також можуть бути турботливими та ніжними, забезпечувати свої сім'ї, а отже, не заперечують андрогінних рис.

Діяльнісний компонент (поведінковий компонент) гендерної ідентичності визначався за допомогою питання: «Я жінка/чоловік, і я роблю...». Більшість жінок (21,6%) та чоловіків (25,1%) роблять те, що необхідно, можливо та доречно. Вони також роблять те, що хочуть (19,8% жінок та 22,1% чоловіків).

Результати кожного методу представлені в наступному підрозділі.

2.2. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження гендерних особливостей само сприйняття студентської молоді

Порівняння даних індивідуальної шкали з самооцінкою учасника, визначеною за допомогою методу BSRI на основі реєстрації значущої узгодженості між концептами, дозволяє зробити висновки про ступінь узгодженості учасника з власною маскулінністю та фемінністю у його свідомості

(співвідношення кількості узгодженості в концептах до загальної кількості ознак у концептах «чоловічий» та «фемінний»), тобто про когнітивний компонент його гендерної ідентичності.

Це завдання можна виконати за допомогою формул [4, с. 7–14]:

$$k_{\text{ч}} = n_{\text{яч}} / n_{\text{ч}} \quad k_{\text{ж}} = n_{\text{яж}} / n_{\text{ж}},$$

де $n_{\text{яч}}$ – кількість якостей, що співпали у Я-концепті із концептом «чоловіче»;

$n_{\text{ч}}$ – загальна кількість якостей у концепті «чоловіче»;

$n_{\text{яж}}$ – кількість якостей, що співпали у Я-концепті із концептом «жіноче»;

$n_{\text{ж}}$ – загальна кількість якостей у концепті «жіноче»;

$k_{\text{ч}}$ – коефіцієнт відповідності власній чоловічності;

$k_{\text{ж}}$ – коефіцієнт відповідності власній жіночності.

Ці дані суттєво збагатять вивчення гендерної індивідуальності за допомогою експертних оцінок, тестів на колірне ставлення або психографічних образів «Я», «Чоловіка» та «Жінки» під час обстеження клієнта, а також, у режимі кількісних зв'язків, можуть бути використані психологом при вивченні взаємозв'язків між статтю та іншими характеристиками людини за допомогою математичних методів.

В рамках інтерпретації тесту Куна-МакПартленда можна визначити багато ідентичностей людської особистості, таких як: сексуальна, соціальна, духовна, сімейна, професійна, індивідуальна, фізична тощо. При цьому кожна ідентичність може бути виражена: Пряма – відповідь містить пряме визначення будь-якої ідентичності. Наприклад, чоловік є варіантом прямого вираження гендерної ідентичності. Прямі вираження характеризують явну, прийняту та відображену частину особистості.

Непрямий – відповідь містить ознаки певної ідентичності. Наприклад, дружина, студентка, працівниця – варіанти непрямого вираження гендерної ідентичності (та прямого вираження сімейної та соціальної ідентичності) [9].

Непрямі вирази (особливо за відсутності прямих) демонструють менш усвідомлену, пригнічену особистість. Зовсім не виражені – серед рис немає

прямих чи непрямих посилань на якусь конкретну ідентичність. У цьому випадку відповідна ідентичність або не розвинена, або дуже глибоко пригнічена.

Контекст допомагає судити про суб'єктивну оцінку кожної ролі. Можливі такі основні варіанти:

- позитивне емоційне ставлення виражається через позитивні характеристики: добра людина, турботливий працівник;
- у негативних характеристиках виражається емоційно негативне ставлення: невпевнений у собі працівник, погана людина;
- у неоціночних характеристиках виражається нейтральне ставлення: чоловік, жінка;
- у абстрактно-абстрактних характеристиках виражається відчужене ставлення: мешканець планети, біологічна істота [21, с. 110-117].

Також у діагностиці ідентичності відіграють роль кількість ознак, що відповідають кожній ідентичності, та порядок, у якому вони записані (більше ознак ідентичності та вищий рядок у списку означає більшу важливість для людини та більш розвинену цю ідентичність).

В кінці тесту підліткам пропонується проілюструвати свої відповіді: згадати конкретні ситуації, описати їх.

Обробка даних.

Оцінювання поділено на 8 груп:

1. Оцінювання іменування (ім'я, вік, етнічна приналежність тощо);
2. Оцінювання соціальної ролі;
3. Ціннісні судження;
4. Види діяльності та схильності;
5. Фізичне «я»;
6. Самовизначення компетентності;
7. Особистісні характеристики;
8. Інші оцінювання.

Індекс самоприйняття можна визначити на основі результатів другого та третього завдань. Цей індекс показує, яку частку висловлених суджень підліток

вважає негативними або небажаними. Для цього необхідно підрахувати судження, позначені як небажані [28].

Індекс самоприйняття знаходиться в межах від 0 до 1, тобто:

$$0 < \text{індекс самоприйняття} < 1,$$

де 0 означає, що негативних суджень немає,

1 означає, що всі судження оцінюються як негативні.

Виконання фінального завдання можна проаналізувати за такими параметрами:

1. Ступінь обґрунтованості суджень;
2. Відповідність прикладу особистісним характеристикам;
3. Кількість посилань на конкретних людей та невизначених посилань, таких як «один каже», «всі» тощо;
4. Наявність значущих характеристик та референтних груп (з якими підліток порівнює себе, і чиї норми, думки, цінності та оцінки формують його поведінку та самооцінку).

Таким чином, анкета дозволяє виділити три рівні самосприйняття, які відрізняються ступенем узагальнення:

- 1) глобальне самосприйняття;
- 2) самосприйняття, диференційоване за самооцінкою, самосимпатією, власним інтересом та очікуваним ставленням до себе;
- 3) готовність до конкретних дій стосовно власного «я» [37, с. 250–258].

Анкета BSRI дозволяє нам дослідити сприйняття респондентами моделей поведінки та рис особистості, які традиційно асоціюються з «жіночими» та «чоловічими» характеристиками. Сандра Бем також виявила, що деякі люди демонструють збалансоване співвідношення обох типів рис, і описала їх як андрогінних.

Андрогінні особи мають яскраво виражені як чоловічі, так і жіночі риси, і їхня поведінка залежить від конкретних обставин, які визначають, яку рису — жіночу чи чоловічу — вони проявляють.

Хлопчики та дівчата з традиційною гендерною ідентичністю найповніше описують себе та свої ідеальні й реальні образи чоловіків і жінок. Вони використовують виключно позитивні атрибути без заперечення для опису себе та своїх ідеальних образів. Реальні образи чоловіків і жінок також у більшості випадків описуються позитивно.

Загалом, описи ідеальних та реальних образів характеризуються відсутністю суперечностей, що демонструє відповідність бажання та реальності. Для хлопців важливими є атрибути, що характеризують емоційний та вольовий контроль поведінки, а також образ себе та самопрезентацію, тоді як для дівчат важливішими є інтелектуальний розвиток, духовний розвиток, нейропсихологічне здоров'я та благополуччя [31, с. 115–121].

Юнаки з традиційною гендерною ідентичністю мають образ себе, дуже схожий на образ ідеального чоловіка; дівчата мають образ себе, подібний до більшості жінок. У сприйнятті юнаків жінка (як ідеальна, так і реальна) – це, перш за все, красива; чоловік – сильний.

Для чоловіка (як ідеального, так і реального) матеріальне благополуччя є значущою характеристикою, для жінки (як ідеальної, так і реальної) – ні. У сприйнятті дівчат образи ідеальних чоловіків та жінок схожі: обидва інтелектуальні, рішучі, врівноважені, практичні та цілеспрямовані.

Отримані дані свідчать про те, що переважання маскулінної атрибуції частіше зустрічається у дівчат, ніж у юнаків. Це переводить питання «фемінізації чоловіків» у ширший план відносин між статями. Якщо донедавна акцент робився на запобіганні фемінізації хлопчиків, то сьогодні, як свідчать дані, представлені в цій роботі, не меншу увагу слід приділяти запобіганню надмірної психологічної маскулінізації дівчат.

На нашу думку, надмірна маскулінізація жінок є захисно-компенсаторним механізмом. Їхню позицію можна представити так: «Відчуваючи внутрішню слабкість, залежність, я докладаю багато зусиль, щоб бути активною, наступальною, сильною — я борюся зі стереотипами, нав'язаними громадською думкою».

Цей стан постійної «бойової готовності» виснажує внутрішні ресурси — і потребує постійного підживлення. У більшості хлопців і дівчат з типом гендерної ідентичності, яка ще не сформувалася, описи ідеальних і реальних образів вирізняються своєю мізерністю, негативністю та різким контрастом між ідеальним і реальним.

Особливістю цих суб'єктів є відсутність диференційованих стереотипів, вузький спектр стереотипів в описі себе та інших.

Юнаки з недиференційованою гендерною ідентичністю цінують характеристики, пов'язані з самооцінкою та самопрезентацією, а також морально-етичний образ себе. Дівчата надають значення моральному вигляду та інтелектуальному розвитку, тоді як і юнаки, і дівчата менше уваги приділяють характеристикам, пов'язаним з нейропсихіатричним здоров'ям та соціальною поведінкою [39, с. 55–62].

На нашу думку, це свідчить про те, що ці особи мають уявлення про власну особистість, як її сприймають інші, та про те, як вони усвідомлюють себе, а також інтелектуальне розуміння власних досягнень та визнання, яке вони отримують у результаті.

Вивчення рис гендерних стереотипів у випробовуваних показало, що люди, які проявляють як маскулінні, так і фемінні риси, демонструють більшу гнучкість у рамках гендерної поведінки, ніж ті, хто проявляє лише маскулінність або лише фемінність.

Як правило, отримані дані свідчать про те, що гендерні стереотипи є досить сильними серед молоді. Водночас спостерігається тенденція до певного розмивання традиційних уявлень про чоловічі та жіночі ролі, оскільки деякі учасники, особливо серед чоловіків, демонструють схильність до перейняття рис, які традиційно вважаються жіночними.

Це свідчить про зміну ставлення до гендерних ролей у сучасному суспільстві, де людина може брати на себе ширший спектр соціальних ролей, незалежно від загальноприйнятих стереотипів. Таке поширення гендерних стереотипів розкриває різноманітність підходів до соціальних ролей та свідчить

про можливу зміну соціально-культурного контексту щодо уявлень про чоловічі та жіночі риси в сучасному суспільстві.

Хлопчики та дівчата з андрогінним типом гендерної ідентичності, а також суб'єкти з традиційним типом гендерної ідентичності, найповніше описують себе, а також ідеальні та реальні образи чоловіків та жінок, використовуючи лише позитивні характеристики без заперечення.

Зазвичай, в описах ідеальних та реальних образів суб'єктів обох статей немає протиставлення, що свідчить про узгодженість бажаного та реального. На перші місця як дівчата, так і хлопці ставлять такі якості, як інтелектуальний розвиток та духовна сфера, емоційно-вольова регуляція поведінки та нервово-психіатричне здоров'я, а на останнє місце - соціальну поведінку [40, с. 154-155].

Гендерні відмінності в гендерно-рольовій ідентичності студентської молоді можна пояснити впливом гендерних стереотипів. Якостями, які традиційно приписують жінкам, є чуттєвість, співчуття та турбота; для чоловіків це сила, мужність та рішучість. Ці стереотипи, ймовірно, впливають на самосприйняття та роль жінок і чоловіків у суспільстві.

Аналіз результатів опитування за допомогою анкети, перекладеної нами С. Бем, показує, що майже в третині випадків відповіді респондентів про жінок містять високі показники за шкалою фемінності (30% жінок та 33% чоловіків), а про чоловіків – за шкалою маскулінності (26% жінок та 30% чоловіків).

Групою респондентів, які найчастіше приписують жінкам фемінні якості, а чоловікам – маскулінні, виявилися чоловіки віком від 24 до 35 років. Результати опитування демонструють, що, на думку практично третини респондентів, як жінки (30% респонденток жінок та 33% респонденток чоловіків), так і чоловіки (26% респонденток жінок та 30% респонденток чоловіків) мають досить високі показники за шкалами фемінності та маскулінності відповідно.

Респонденти як чоловічої, так і жіночої статі частіше описували жінок як привабливих, корисних, сумлінних, доброзичливих, тактовних та артистичних. Вони також називали їх жіночними, але непередбачуваними та примхливими. Чоловіків здебільшого описували як таких, що захищають свої переконання,

відстоюють свою позицію, впевнені в собі, амбітні, наполегливі, мають сильну особистість, мають сильну волю, сміливі, серйозні, аналітичні здібності, схильні до лідерства та готові ризикувати.

Відповіді учасників демонстрували поєднання, з одного боку, бачення жінок і чоловіків як андрогінних особистостей, а з іншого боку, статевотипних уявлень про їхні якості відповідно до традиційної біполярної гендерної поведінки. Чоловіки схильні сприймати жінок як егоїстичних, ревливих, конкурентоспроможних, артистичних та по-дитячому безпосередніх. Це може свідчити про підтримку амбівалентного сексизму майбутніми батьками, які вирішили створити сімейні форми виховання [38, с. 55-62].

Опитувальник BSRI можна зробити придатним для використання у воєнному стані, доповнивши його такими рисами рівня прояву мужності та жіночності: безрозсудність, безтурботність, відданість, сила волі, волелюбність, витривалість, врівноваженість, героїзм, стійкість, людяність, мужність, наполегливість, невтомність, передбачливість, незламність, обережність, самопожертва, стресостійкість, толерантність, цілеспрямованість. Ці риси можна включити до опитувальника BSRI як окремий блок або використовувати на рівні цілком незалежного інструментарію.

Результати методики «Я жінка / Я чоловік» загалом показують, що традиційні гендерні стереотипи все ще впливають на сприйняття респондентами своєї гендерної ролі, проте серед молоді спостерігається певна тенденція до більш гнучкого та критичного ставлення до цих стереотипів. Це можна пояснити тим, що в сучасному суспільстві набувають популярності нові ідеї щодо гендерної рівності та інклюзії, а також соціальні реформи.

Результати методології показали, що чоловіки дотримуються гендерних стереотипів частіше, ніж жінки. Зокрема, 70% чоловіків (14 осіб) чітко збіглися зі своїми гендерними стереотипами, що свідчить про сильну прихильність до традиційних уявлень про чоловічі ролі та характеристики [36, с. 145-149].

Ці респонденти часто асоціювали себе з чоловічими рисами, такими як рішучість, домінування та незалежність, що відповідає соціальним нормам та

очікуванню чоловічої поведінки. Серед жінок 60% (12 осіб) також виявили наявність гендерних стереотипів, хоча цей показник дещо нижчий порівняно з чоловіками. Це може свідчити про тенденцію більшої гнучкості у сприйнятті жіночих ролей та характеристик, ніж чоловіків.

Аналіз результатів дослідження гендерної ідентичності за допомогою методу неповних речень показав, що гендерний компонент Я-концепції як у чоловіків, так і у жінок наповнюється особистісними рисами, стереотипними уявленнями про маскулінність та фемінність, нормами гендерно-типової поведінки (переважно стосовно протилежної статі, ролі матері, батька, поділу на експресивну функцію (жіночу) та інструментальну функцію (чоловічу)), та здебільшого відображає особистісний, міжособистісний рівень.

Більшість результатів відображають сучасні гендерні норми та стереотипи в соціальній, професійній, сімейній та сексуальній сферах, а також у сприйнятті зовнішніх та внутрішніх гендерно-специфічних рис особистості [32].

Результати дослідження підтверджують існування гендерно-специфічної диференціації ролей: окрім ідентичних відповідей (наприклад, щодо сім'ї, дітей та турботи про родичів), чоловіки частіше, ніж жінки, ідентифікують себе з успіхом, матеріальним статусом, доходом, кар'єрою та досягненням цілей.

А жінки набагато більше, ніж чоловіки, ідентифікують себе з почуттями (любов, ніжність), ставленням (повага) до неї інших людей, її цінністю як жінки (передусім), особистості та індивіда. Таким чином, жіноча гендерна ідентичність має радше реляційний тип, а чоловіча – інструментальну та менш емоційно та комунікативно забарвлену.

Сучасне суспільство дедалі більше вимагає від людини розкриття свого творчого та сутнісного потенціалу.

Результати емпіричного дослідження дозволяють нам впевнено стверджувати, що випускники вищих навчальних закладів частіше замислюються про своє життя, своє минуле, теперішнє та майбутнє, на відміну від випускників вищих навчальних закладів. Дівчата цілеспрямовані, з чітким розумінням майбутньої мети; юнаки не мають чітко визначеної мети. Вони не готові брати на

себе особисту відповідальність за реалізацію своїх планів — і вони не вірять у здатність контролювати події свого життя.

2.3. Гендерні стереотипи їх взаємозв'язок з рівнем самооцінки та самореалізації в контексті соціологічних досліджень

Методологічні роботи з гендерних стереотипів у контексті соціологічних досліджень є актуальними для України, оскільки розуміється, що цей аспект формується в ранньому підлітковому віці. Тому науковці активно вивчають це питання для освіти дітей та їхнього оточення в сферах гендерної тематики: стереотипізації, уявлень, ролей. Стереотипи, що існують у суспільстві через особливості гендерної соціалізації, відтворюватимуть гендерну нерівність.

Гендерні стереотипи можуть обмежувати особистісний та професійний розвиток, а також впливати на вибір професії, кар'єрні можливості, умови праці та рівень оплати праці. У сфері трудових відносин такі стереотипи часто проявляються як підстави для дискримінації, несправедливого доступу до ресурсів, професійного розвитку та навіть призначення управлінських обов'язків [34, с. 81-88].

Це один з головних компонентів у формуванні рівних прав та можливостей у суспільстві та на ринку праці. Цьому, зокрема, сприяє підтримка гендерно-нейтральної освіти, де діти можуть розвивати свої здібності та інтереси без будь-яких обмежень, що нав'язуються за гендерною ознакою:

- розвивати критичне мислення щодо медіаінформації та реклами, які часто відтворюють застарілі уявлення про ролі жінок і чоловіків;
- заохочувати рівні можливості для всіх у сфері освіти, професійної діяльності, кар'єрного зростання та спорту;

Проведення інформаційно-роз'яснювальної та освітньої роботи, спрямованої на формування культури поваги, недискримінації та рівного ставлення.

Гендерна рівність є принципом соціальної справедливості та створення умов для безпеки, справедливості та ефективності праці. Подолання гендерних стереотипів сприятиме реалізації трудових прав, підвищенню продуктивності праці та розвитку сучасного ринку праці в Україні.

У 2022 році переважна більшість респондентів, 80%, заявили, що не стикалися з жодними проявами дискримінації, але цей показник значно зменшився у 2024 році, до третини (33,3%). Це може означати, що переважна більшість дівчат справді стикалися з негативними явищами. Це може бути пов'язано з повномасштабною війною на території України та усвідомленням вразливості жінок в умовах військової агресії.

Однак, на результати могли додатково вплинути рефлексивні дискусії після інтерв'ю, які розширили погляди підлітків на гендерну дискримінацію. Аналіз допоміг виявити тенденції, типові для українського суспільства:

- часткове збереження патріархальних поглядів у сім'ях, де виховуються підлітки. Саме цей інститут впливає на формування їхніх поглядів на гендер, уявлень про ролі жінок і чоловіків, які вони потім несуть у суспільство;

- поширена думка, що виховувати сім'ю необхідно, і неважливо, якої статі людина. Така думка дає підстави для оптимізму щодо майбутнього, оскільки означає, що виховання дітей новим поколінням відбуватиметься без будь-яких можливих спотворень у гендерному сприйнятті.

- існує опір патріархальним гендерним уявленням. Половина респондентів не висловила негативного ставлення до цього.

Гендерні стереотипи безпосередньо впливають на наше психологічне благополуччя, обмежуючи самовираження та нав'язуючи жорсткі соціальні ролі. Суспільні очікування щодо «чоловічого» та «жіночого» інтерналізують конфлікти та підвищують рівень тривожності, водночас знижуючи самооцінку. Однак гнучкість у гендерній поведінці корисна для психологічного здоров'я.

Одним із першочергових завдань емпіричного дослідження було встановлення характеру зв'язку між показниками психологічного благополуччя та рівнем стереотипізації, виявленим за допомогою анкети. Цей етап мав на меті

виявити не лише наявність статистичних зв'язків, а й їхній психологічний зміст: як різні типи гендерної ідентичності впливають на самосприйняття, автономію, міжособистісні стосунки та загальне відчуття гармонії з життям.

Основні соціологічні висновки щодо підлітків такі [45]:

Вплив соціалізуючих інституцій: У ранньому підлітковому віці основними передавачами гендерних ролей є не лише сім'я та школа, а й насамперед однолітки та соціальні мережі. Вони встановлюють суворі норми зовнішнього вигляду, стилю спілкування та поведінки.

- Традиційні та егалітарні погляди: Соціологічні дослідження відзначають подвійність. Сучасні підлітки, здається, більше сприймають «нежіночі» професії, доступні для дівчат. Водночас їхні уявлення про лідерство, забезпечення сім'ї та вираження емоцій часто залишаються досить патріархальними.

- Соціальний тиск: У підлітковому віці дівчата частіше відчувають тиск щодо дотримання стандартів «краси та захисту», що може знизити їхню самооцінку. З іншого боку, хлопці стикаються з вимогами «мужності» (що включає силу та емоційну стриманість), що обмежує їхнє емоційне самовираження.

Гендерні стереотипи впливають на гендерну сегрегацію галузі, оскільки, по-перше, самі жінки-кандидатки рідше подавалися на престижні технічні посади, тим самим не створюючи конкуренції для чоловіків та закріплюючи своє домінуюче становище. По-друге, роботодавці намагаються дізнатися особисту інформацію про жінок-шукачок роботи, що впливає на подальше рішення про їх працевлаштування. Так, це ще раз підкреслює той факт, що це не відповідає законодавству України.

Формування гендерних стереотипів відбувається в процесі соціалізації, що включає ідентифікацію людини з гендерною роллю, яку вона виконує, копіювання відповідної поведінки та отримання підтримки, а також відтворення структури свого досвіду з гендерними ролями з одночасним засвоєнням соціальних очікувань та стандартів щодо сексуальної поведінки [55, с. 80-82].

У сучасній психології питання самооцінки, її структури, функцій, шляхів формування та зв'язків з іншими компонентами особистості перебувають у фокусі постійного розгляду та обговорення дослідників.

З аналізу розглянутих явищ можна зробити висновок. Гендерні стереотипи – це культурно визначені та соціально санкціоновані ідеї, переконання та очікування щодо ролей, рис та поведінки жінок і чоловіків. Гендерні стереотипи зазвичай кореняться в культурних традиціях, релігійних віруваннях та соціальних нормах. Вони часто можуть визначати, що вважається жіночим, а що чоловічим у різних аспектах життя.

Самооцінка як особистісне утворення є однією з важливих характеристик особистості. Вона відіграє ключову роль у регуляції поведінки та діяльності людини. Як внутрішнє відображення себе, вона виникає на основі власного досвіду, порівняння з іншими та внутрішніх стандартів. Вона може бути як позитивною, так і негативною, впливаючи таким чином на самопочуття, мотивацію та поведінку людини.

Це важливий компонент самосвідомості та розвитку власного характеру. Самореалізація особистості – це процес, у якому людина максимально реалізує свій потенціал, можливості та досягає особистісного розвитку [58, с. 26-62].

Хочемо зазначити, що вибірки чоловіків та жінок мають певні відмінності та спільні риси у вираженні «гендеру», власній гендерній ідентифікації та поглядах на гендерні стереотипи.

Отже, самореалізована та самодостатня особистість не лише проявляє «внутрішню автентичність», а й розвивається в усіх сферах життя, максимально реалізуючи особистісний та професійний потенціал. Це призводить до відчуття нею стану внутрішньої та зовнішньої гармонії, що, загалом, забезпечує її формування адекватного сприйняття себе, системи цінностей, переконань та інтересів, відчуття глибокого задоволення від обраної професійної діяльності, баланс внутрішніх потягів та зовнішніх обставин.

Тоді жорсткі гендерні стереотипи, здається, порушують психологічну рівновагу, оскільки вони обмежують індивіда у виборі поведінкових стратегій та

заважають самовираженню. Стійкість (здатність розмірковувати та насолоджуватися життям) у молодих людей буде вищою, коли вони сприймають соціальні ролі як гнучкі та взаємодоповнюючі.

А ті, хто керується традиційними моделями, схильні демонструвати більше внутрішніх конфліктів – між особистими бажаннями та суспільними вимогами.

Співвідносячи результати аналізу, можна стверджувати, що психологічне благополуччя безпосередньо пов'язане з гнучкістю гендерної ідентичності. Чим менша схильність до жорстких стереотипів і чим більше виражені риси андрогінності, тим вищий рівень задоволеності життям, стабільності настрою та самоприйняття [62, с. 893-903].

Це дозволяє нам зробити практичний висновок щодо необхідності психологічних програм, спрямованих на розвиток толерантності до гендерних відмінностей, покращення навичок критичного мислення щодо соціальних установок та підтримку молоді у формуванні автентичної, а не нав'язаної ідентичності.

Висновок до другого розділу

Теорія методу базується на соціальних ролях та рольовій поведінці, включаючи способи самосприйняття людини як носія цих ролей. Це відображається в самоописах суб'єктів. Водночас, особистості властиво розмірковувати про свої психологічні особливості, своє місце не лише в соціальному світі, а й у світі загалом.

Наше емпіричне дослідження показало, що гендерні стереотипи відіграють вирішальну роль у формуванні самосприйняття студентської молоді. Результати дослідження свідчать про те, що жінки частіше ідентифікують себе із соціальними ролями, пов'язаними з турботою про інших та емоційним інтелектом, тоді як чоловіки частіше пов'язують себе з професійними ролями, досягненнями, а також зі своїми фізичними характеристиками та конкуренцією.

Для вивчення прояву гендерних уявлень, стереотипів було включено блок психологічних методик, які були спрямовані на практичне вивчення. Було використано три психологічні методи для дослідження гендерної ідентичності (індикаторів гендерної ролі), орієнтації на лідерство, ціннісних орієнтацій та прояву маскулінних та фемінних рис у ранньому підлітковому віці. Було виявлено, що меншість дівчат проявляє маскулінні риси, орієнтацію на активність та власну особистість.

Результати підкреслюють, що гендерні стереотипи можуть обмежувати можливості молоді в реалізації свого потенціалу та внесенні значного внеску в розвиток суспільства.

РОЗДІЛ 3. РОЗРОБКА ПСИХОЛОГІЧНИХ АСПЕКТІВ ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНИХ СТЕРЕОТИПІВ НА ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

3.1. Особливості сучасного стану гендерних стереотипів та ідентичності в Україні

Вплив повномасштабної війни на гендерну систему в Україні є подвійним: вона як посилила традиційні гендерні ролі, так і різко розширила межі жіночої та чоловічої самоідентифікації. У Глобальному індексі гендерного розриву Україна досягла значного прогресу, піднявшись на 63-тє місце у світовому рейтингу.

Гендерні стереотипи стосуються усталених уявлень про риси та ролі чоловіків і жінок, які глибоко вкорінені в культурних цінностях і впливають на кожен аспект соціального життя, включаючи ідентичність мови. Іншими словами, мова не лише відображає, а й допомагає створювати ці стереотипи, які впливають на самосприйняття та сприйняття інших [65].

Вивчення гендерних стереотипів та мовної ідентичності допомагає зрозуміти, як мова може підтримувати та посилювати сприйняття гендерних ролей у суспільстві.

Рівність є головною передумовою демократії. Тому демократичне суспільство повинно забезпечувати рівні можливості всім своїм членам. Воно повинно поважати гідність і цінність жінок і чоловіків і визнавати право всіх – жінок і чоловіків – на самовираження та самореалізацію.

Рівні права жінок і чоловіків є не лише вимогою для встановлення соціальної справедливості та справжньої демократії, умовою, без якої не може існувати жодна з них, але й міркуванням з точки зору ефективного впровадження прав людини – як для жінок, так і для чоловіків.

Питання забезпечення рівних прав жінок і чоловіків вирішується через наявність відповідних законів, з одного боку, та, з іншого, механізмів реалізації

цих законів. Однак, поряд з цим не менш важливим є ступінь обізнаності про цю проблему якомога ширшим колом громадян суспільства [70].

Стереотипи довгий час розглядалися як явище поза межами права. Однак дедалі більше підтримки отримує позиція, що випадки стереотипного представлення повинні бути спрямовані на особу через її приналежність до певної соціальної групи (стать, вік, етнічна приналежність тощо), де передбачається існування певного стереотипу, і це впливає на правову нормативну ситуацію.

Розвиток людської цивілізації відзначається зростанням гуманізації в усіх сферах життя та розширенням прав і кількості їх юридичних гарантій. Людська свідомість еволюціонує, з'являються нові правові конструкції, що забезпечують комфортне існування людини в суспільстві. Однією з таких правових конструкцій стала заборона дискримінації за ознакою гендерної ідентичності.

Вищезазначене підкреслює той факт, що прогрес людської цивілізації значно розширив поняття гендеру. Було виявлено, що в сучасному суспільстві, щоб людина почувалася комфортно та могла вести повноцінне життя, життя, на яке вона має право, вона повинна стосуватися не лише біологічної статі — того, що природа визначила для людини, — але й того, ким людина себе відчуває, тобто з ким вона себе ідентифікує.

Тому в Загальних рекомендаціях Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок від 25 липня 2015 року (CEDAW/C/GC/33) приділяється велика увага гендерним стереотипам та їхньому впливу на здійснення правосуддя, що є переходом від узагальненого до конкретного. Характеристики, ролі та якості чоловіків чи жінок знову мають проблематичний характер.

Аналіз результатів соціологічних досліджень допоможе нам виявити такі найпоширеніші гендерні стереотипи, пов'язані з професійною діяльністю:

- * «справжня жінка не прагне кар'єри»;
- * «кар'єра – це доля самотніх жінок»;
- * «бізнес не має жіночого обличчя»;
- * «жінкам бракує мотивації»;
- * «чоловік має бути лідером»;

* «сім'я та кар'єра несумісні»;

* «саме жінки обирають низькооплачувану роботу з кращими умовами праці як компенсацією» тощо.

Найбільш чітко визначена градація характеристик стереотипів включає [74, с. 254-265]:

1. культурні канони (ідеальні образи) чоловіків та жінок;
2. уявлення про риси характеру, властиві кожній статі;
3. сфери, методи та стиль самореалізації чоловіків та жінок (у конкретному етнокультурному середовищі);
4. особливості процесів соціалізації хлопчиків та дівчаток;
5. моделі поведінки (норми, приписи, очікування щодо поведінки людини певної статі в стандартній ситуації та соціальні санкції за їх порушення);
6. гендерна стратифікація (градація соціальних статусів і ролей чоловіків і жінок, яка визначає соціальний престиж гендеру).

Окрім необхідності законодавчого забезпечення рівних прав жінок і чоловіків, не менш важливим є рівень обізнаності з цією проблемою серед якомога ширшого кола громадян. Громадська думка та стереотипи пересічних громадян щодо соціальних ролей жінок у суспільстві певною мірою відображають сучасну ситуацію. Певною мірою вони відображають сучасний стан.

Для того, щоб ситуація докорінно змінилася, разом із заходами, що вживаються державною владою, необхідно змінити традиційні уявлення та стереотипи, що існують у свідомості людей, особливо щодо прийнятих у суспільстві поглядів на соціальні ролі жінок та чоловіків. Однак гендерні стереотипи є досить стійкими та суттєво впливають як на суспільство в цілому, так і на окремі сфери.

Сучасний стан гендерних стереотипів та ідентичності в Україні має такі ключові аспекти [24, с. 111-120]:

1. Трансформація жіночої ідентичності
 - Роль військових та ветеранів: в Україні перебуває понад 68 тисяч жінок-військовослужбовців, що є одним із найвищих показників серед країн-членів

НАТО. Це руйнує традиційний стереотип про «слабку статтю» та закріплює образ жінок-захисниць.

- **Лідерство та економіка:** Завдяки масовій мобілізації чоловіків жінки масово перейшли на керівні посади, очолювали мікро- та малий бізнес, а також опанували традиційно чоловічі професії (наприклад, у транспортній галузі та на енергетичних підприємствах).

2. Зміни у сприйнятті маскулінності

- **Емоційна відкритість:** Традиційний патріархальний стереотип про чоловіків як тих, хто «не плаче та тримає все в собі», втрачає актуальність. Під впливом посттравматичного стресового розладу та необхідності психологічної реабілітації в суспільстві легалізується вразливість чоловіків та їхнє право на емоції.

- **Виховання дітей та догляд:** Чоловіки розвиваються як активні батьки, розділяючи декретну відпустку та піклуючись про дітей нарівні з жінками.

3. Арчай

- **Подвійний тягар:** У багатьох сім'ях, особливо в сім'ях внутрішньо переміщених осіб (ВПО), жінки несуть подвійний тягар; вони змушені поєднувати лідерство в сім'ї чи кар'єрі з традиційними обов'язками догляду за домом та дітьми.

Насильство щодо жінок та дітей: Незважаючи на процеси європейської інтеграції, існує частина суспільства, яка все ще толерує насильство та вважає його прийнятним методом «виховання». Звіти урядових структур свідчать про те, що боротьба з цим явищем потребує більшої освітньої роботи.

4. Підвищення видимості та інклюзивності

- **Мова та медіа:** З боку медіа та державних установ спостерігаються явні зусилля щодо відмови від сексистських або виключно бінарних формулювань. Фемінізм та гендерний мейнстрімінг активно впроваджуються на рівні державної політики.

- **Права ЛГБТК+:** У контексті захисту прав людини питання гендерної ідентичності поза бінарністю (чоловік/жінка) привертає все більше уваги. Зі

зростанням кількості військовослужбовців та ветеранів, які представляють квір-спільноту, суспільство вчиться бути більш толерантним та надавати рівні можливості, незалежно від гендерної самоідентифікації [26, с. 379-381].

Державна стратегія забезпечення рівних прав та можливостей для жінок і чоловіків має бути зосереджена, перш за все, на врахуванні гендерної рівності в процесі демотивації дискримінації та залучення обох статей до процесу відбудови. Наразі багатовимірний стан гендерної динаміки в Україні переходить від стадії вимушеної адаптації під час війни до свідомого формування інклюзивного європейського суспільства.

Гендерні стереотипи швидко змінюються в суспільстві та культурі, проте сприйняття ролей чоловіків та жінок все ще сильно залежить від них. Наразі жінок загалом сприймають як наполегливих особистостей, які відстоюють те, у що вірять, та прагнуть гармонізувати своє особисте та професійне життя. Щодо чоловічих героїв романів 20-го століття, ми можемо простежити появу нового типу чоловічої ідентичності, орієнтованої на інтелектуальний розвиток та культурну діяльність, а не на фізичну силу чи традиційний образ господаря.

Гендерні стереотипи – це узагальнені уявлення про чоловіків і жінок, які часто спрощують і спотворюють наше розуміння гендерних відмінностей. Гендерна ідентичність – це усвідомлення себе як чоловіка чи жінки, а також пов'язане з ним самовизначення.

У рамках чинного правового поля Україна обрала для себе шлях сучасної демократичної країни, і тому до Трудового кодексу України було внесено відповідні зміни щодо рівності трудових прав, положення якого зосереджені не лише на забороні дискримінації за ознакою статі, а й на гендерній ідентичності, визначення якої, як зазначалося на початку цієї роботи, виходить за межі біологічної заданості двох координат, чоловік чи жінка [30, с. 107-113].

Отже, актуальним є розробка відповідних методів розвитку вищезгаданих законів, заснованих на сучасних знаннях та концепціях, а не на стереотипах, що панують у суспільстві, для забезпечення прав людини в сучасну епоху.

Війна стала важким випробуванням для українського суспільства та жінок, ролі яких за цей час кардинально змінилися. У нових обставинах жінки стали невід'ємною частиною життя як в армії, так і в тилу. Продовжуючи виконувати свої традиційні ролі, вони також зайняли ключові посади в економіці та соціальній сфері.

Але попри прогресивні тенденції в деяких місцях, гендерна нерівність все ще залишається проблемою. Як війна змінила роль жінок в українському суспільстві та які кроки має зробити держава для забезпечення гендерної рівності після перемоги – це питання, які потребують повного вирішення [50, с. 116-123].

Головним викликом є необхідність поєднання двох ролей: громадської активності, допомоги армії та фронту, волонтерства, військової служби та традиційних сімейних обов'язків. Війна значно ускладнила ситуацію, коли жінки змушені не лише працювати, допомагати армії, а й піклуватися про свою сім'ю в умовах постійної побутової невизначеності, щоденних кризових ситуацій. Багато жінок змушені через це жертвувати своєю кар'єрою та можливостями для самореалізації. Саме ця обставина породжує внутрішні суперечності у жінок та ставить під сумнів перспективи подальшого розвитку гендерної рівності в країні.

Після війни Україні потрібно зосередити свої зусилля на створенні реальної гендерної інтеграції: кожен громадянин — чоловік чи жінка — повинен мати рівні шанси на розвиток. Важливим першим кроком буде створення можливостей для професійної реалізації серед жінок, особливо тих, хто зазнав важких втрат або призупинив свою кар'єру через війну.

Післявоєнна відбудова повинна бути гендерно-масштабною, і для того, щоб її підтримка була реалізована, жінок слід підтримувати на всіх рівнях відновлення, а не лише на рівні політики [60, с. 200-202].

Рекомендації для суспільства

- Використовуйте засоби масової інформації, освітні програми та кампанії для підвищення обізнаності громадськості щодо гендерної рівності та негативних наслідків гендерних стереотипів.

- Забезпечте рівні можливості для жінок і чоловіків у всіх сферах життя, включаючи освіту, роботу, політику та кар'єрний розвиток.
- Розробляйте політику та закони для боротьби з гендерною дискримінацією.
- Переконайтеся, що кожен розуміє та приймає різноманітність гендерних ідентичностей, і заохочуйте гендерне самовизначення та самовираження.
- Виділіть певний простір для діалогів та обміну думками між різними гендерними групами з метою порозуміння та взаємоприйняття.

Гендер є ключовим соціальним детермінантом психічного здоров'я, тому гендерний аналіз — це надійний спосіб переконатися в ефективності наданої допомоги. Збереження традиційних гендерних ролей є важливим для психологічного благополуччя жінок і чоловіків. Жінки та чоловіки, які мають високу самооцінку з маскулінно-інструментальними та фемінно-експресивними рисами, мають краще психічне здоров'я [61, с. 16-20].

Держава повинна залучати громадянське суспільство як активного партнера до процесу забезпечення гендерної рівності. Громадянське суспільство повинно моніторити та популяризувати гендерну політику, формувати громадські кампанії проти стереотипів та здійснювати інші пов'язані з цим заходи. Громадські організації повинні бути важливими посередниками між державою та суспільством у впровадженні ефективних рішень на практиці.

Необхідно побудувати інклюзивну модель, яка охоплюватиме всі сфери життя: від освіти до кар'єри. Реформи мають бути проведені на законодавчому рівні для забезпечення рівних можливостей для жінок і чоловіків. Це, у свою чергу, вимагає активної роботи з міжнародними партнерами для інтеграції європейських стандартів у сфері гендерної рівності.

Тільки так Україна може стати прикладом для інших країн, які прагнуть досягти рівності в суспільстві. Інтерес до питання дослідження гендерної самоідентифікації та гендерних стереотипів залишатиметься актуальним ще довго.

У сучасному світі гендерно-рольові стереотипи зникають, але деякі тенденції в показниках психічного здоров'я майже не змінилися. Наприклад, було показано, що жінки частіше мають внутрішні розлади, такі як депресія та дистрес; чоловіки ж частіше страждають від зовнішніх розладів, таких як поведінкові та психічні розлади, спричинені вживанням психоактивних речовин. Також рівень самогубств серед чоловіків у всьому світі вищий, ніж серед жінок [64, с. 109-113].

Результати дослідження підкреслюють необхідність руйнування гендерних стереотипів для забезпечення психологічного благополуччя всіх статей. Зменшення стереотипів вимагає спільних зобов'язань суспільства та окремих осіб. Впровадження рекомендацій та проведення подальших досліджень може сприяти створенню більш справедливого та рівноправного суспільства, де люди можуть повністю реалізувати свій потенціал незалежно від статі.

3.2 Психолого-педагогічні засоби формування професійного самовизначення підлітків з урахуванням гендерної ідентичності в умовах війни

Трансформаційні зміни в Україні позначені розмиттям орієнтирів для особистісного, гендерного та професійного самовизначення. Таким чином, проблема пошуку ідентичності як інтегративного психологічного процесу, що забезпечує людині цілісність, самоідентичність, визначеність та безперервність у часі в межах її особистості, стала актуальною для сучасної молоді. Дослідження психологічних особливостей формування ідентичності є вкрай необхідним.

Проблема формування гендерної ідентичності в процесі соціалізації підлітків є актуальною для змісту освіти та виховання як головного завдання гендерної соціалізації. Виховання дітей як дівчаток, так і хлопчиків завжди було в центрі психолого-педагогічної теорії та практики, оскільки ідеї «жіночого» та «чоловічого» в сім'ї та суспільстві відображають культуру кожного народу [72].

У світі культурного підходу до формування особистості, коли актуалізується процес національного відродження, людина долучається до культури взаємин, засвоює гендерні ролі, оскільки саме в культурі формується гендерна поведінка, концепції чоловічої та жіночої психології. Формування особистості передбачає статеву ідентифікацію: коли у хлопчика розвиваються чоловічі риси, у дівчинки – жіночі.

Підлітковий вік розглядається як важливий період у розвитку не лише особистості, а й у становленні гендерної ідентичності. Тіло набуває нових форм, розширюються знання про себе та інших, відбувається експериментування з чоловічими та жіночими ролями. У підлітковому віці відбувається орієнтація на моделі чоловічої та жіночої поведінки; це супроводжується наповненням їх духовними та моральними цінностями, формуванням гендерної самосвідомості та гендерної ролі.

Розвиток гендерної особистості завжди включає соціальні та культурні аспекти. Гендерна соціалізація – це процес засвоєння норм, правил поведінки та установок, що відповідають культурним уявленням про ролі, посади та покликання чоловіків та жінок.

Формування гендерної ідентичності у сучасних підлітків відбувається через численні джерела. Перш за все, значний вплив має сім'я, оскільки саме в сім'ї встановлюються первинні стандарти фемінності [3, с. 539-541].

На жаль, сьогодні Україна переживає значну демографічну кризу. Показниками якої є: різке зниження рівня шлюбності та зростання розлучень, бездітність та неповна сім'я, материнство без шлюбу та незареєстровані статеві та шлюбні стосунки – так звані цивільні шлюби.

Кризу переживає дедалі більше сімей, а нестабільність молодіжних шлюбів викликає занепокоєння. Понад половина молодих сімей розлучається, не проживши у шлюбі навіть року. Саме розлучення батьків, перш за все, травмує психіку дітей, їхню поведінку, соціальну адаптацію та формування гендерної ідентичності.

Хлопчики, які виростають у цих умовах, мимоволі переймають жіночі моделі поведінки, що може ще більше ускладнити процес їхнього соціального становлення. Пізніше, з усвідомленням своєї чоловічості, вони можуть створювати собі досить далекі від реальності уявлення про суто чоловічі форми спілкування та поведінки як повністю протилежні жіночим.

У цих формах прояву маскулінності часто проявляється як агресивність, а також грубість та зухвалість. Такі хлопці намагаються культивувати лише «чоловічі риси», що призводить до надмірної самовпевненості, невизнання авторитетів, некерованості, труднощів у спілкуванні з іншими та розладів поведінки [16, с. 7-9].

Дівчата з неповних сімей зіткнуться з труднощами в розумінні чоловіків, особливо чоловіків та синів, у майбутньому. Вони вважаються більш стриманими та підозрілими.

Отже, формування гендерної ідентичності у підлітків безпосередньо пов'язане зі стилем виховання в повноцінних сім'ях, де існують моделі як чоловічої, так і жіночої поведінки, а батько безпосередньо бере участь у формуванні гендерно-рольової ідентичності дитини. У неповних сім'ях підлітки не отримують цих моделей взаємодії, що негативно впливає на формування їхньої гендерної ідентичності та ускладнює процес соціалізації загалом.

Відомо, що підлітковий вік особливо чутливий до особливостей соціального середовища, що визначає формування гендерної ідентичності підлітка. У нашій країні відбуваються якісно нові зміни — і вони змінюють структуру формування особистості підлітків. Якщо раніше їх цікавили комп'ютерні клуби, дискотеки, спорт, то тепер це майбутнє, визначення професії, матеріальне забезпечення та коло віртуального спілкування. Водночас провідним фактором гендерного розвитку підлітка є соціальне середовище, в якому він перебуває.

У віці статевого дозрівання потреба в самовираженні та самоствердженні задовольняється або в організованих групах, де лідером є старший товариш, або в

неформальних групах. В обох випадках формуються різні ідеали поведінки та спілкування між статями, а також різні стандарти мужності та жіночності.

Згідно з результатами дослідження, можна виділити такі потенційні проблеми у професійному самовизначенні підлітків [17, с. 49-52]:

1. Вибір неоднозначний. Більшість учасників дослідження ще не обрали свою майбутню професію (40%), що може свідчити про невизначеність та невпевненість у кар'єрному шляху.

2. Відсутність глибокого самовизначення. Більшість опитаних підлітків продемонстрували середній рівень саморозуміння, що може свідчити про те, що вони не мають глибокого усвідомлення своїх здібностей та інтересів.

3. Вплив зовнішніх факторів. Значний вплив сім'ї та частковий вплив друзів на вибір професії може призвести до втрати індивідуальності та надати ваги очікуванням інших людей.

4. Низький рівень автономії. Результати методів визначення автономії показують, що більшість підлітків мають середній рівень, що може свідчити про недостатньо розвинений внутрішній локус контролю.

5. Гендерні стереотипи у виборі кар'єри. Гендерні асоціації з певними професіями, виявлені в дослідженні, можуть обмежувати вибір підлітків та створювати стереотипи щодо того, що є «чоловічою» чи «жіночою» професією.

Діти засвоюють ролі, виходячи з поведінки батька та матері. Формування гендерної ідентичності зумовлене не присутністю батька в сім'ї, а якістю виконання ролі чоловіка та батька. Якщо між подружжям є любов і гармонія, то діти прагнутимуть створити таку сім'ю в майбутньому.

Часом, не усвідомлюючи цього, дівчина хоче бачити у своєму майбутньому чоловікові риси свого батька, а хлопчик – риси його матері. Шкільне середовище впливає на формування гендерної ідентичності. Саме в школі активно здійснюється процес гендерної соціалізації учнів через освітній процес, відповідно до статево-рольової парадигми.

Нижче наведено основні інструменти та підходи, структуровані для зручності.

1. Психологічна підтримка та стабілізація

Війна спричиняє багато стресу та відсутності ясності; тому профорієнтація повинна починатися з відновлення відчуття безпеки.

- Арт-терапія та тілесні техніки: допомогти підліткам зняти напругу та зрозуміти свої справжні бажання, ті, що не походять від суспільства чи війни.
- Тренінг стійкості: Навчає адаптивності, критичному мисленню та плануванню майбутнього в часи кризи.

2. Деконструювання гендерних стереотипів

У воєнні часи традиційний поділ на «чоловічі» та «жіночі» професії втрачає значення. Багато жінок обирають професії в секторах безпеки, ІТ чи будівництва, тоді як чоловіки опиняються в гуманітарній, медичній чи освітній сферах. (43, с. 121-125)

- Гендерно-чутливий коучинг: Проводьте бесіди з підлітками для аналізу професій без посилення на стать. Акцент робиться на інтересах, навичках та цінностях особистості.
- Зустрічі з взірцями для наслідування: Запрошуйте фахівців, які подолали гендерні бар'єри у своїх галузях (наприклад, жінки-інженери, чоловіки-психологи).

3. Інструменти для інтерактивної професійної орієнтації

Дозвольте підліткам «приміряти» різні ролі безпечним способом.

- Ігри та симуляції на роботі: вони дозволять вам імітувати ситуації з різних професій (бізнес-симуляції, ІТ-хакатони).
- Цифрові платформи: онлайн-тести можна використовувати для оцінки типу особистості та схильності до певних видів діяльності.

4. Проектне навчання та волонтерство

Волонтерство. Найкращий спосіб перевірити свої навички на практиці. Допомагаючи в гуманітарних штабах або інформаційних центрах, підлітки можуть спробувати себе в логістиці, менеджменті, перекладі чи комунікаціях.

- Міні-проекти та стажування: Участь у молодіжних ініціативах допомагає розвивати лідерські якості, відповідальність та командну роботу — незалежно від статі. 5. Інформаційно-освітня робота

- Батьківські клуби: Лекція для батьків про підтримку підлітків у виборі професії, а не нав'язування їхніх гендерних стереотипів. Перероблений текст:

- Міні-проекти та стажування: Участь у молодіжних ініціативах допомагає розвивати лідерські якості, відповідальність та командну роботу — незалежно від статі. 5. Інформаційно-освітня робота

- Батьківські клуби: Лекції для батьків про підтримку підлітків у виборі професії, а не нав'язування їхніх гендерних стереотипів.

- Спеціалізовані курси: охоплюють основи підприємництва та фінансової грамотності, які є ключем до незалежності в подальшому житті.

Принципова сутність ефективного професійного самовизначення сьогодні полягає в тому, щоб забезпечити підлітку свободу вибору, що ґрунтується на його унікальних здібностях, а не нав'язаних соціальних ролях [52, с. 70-78].

Підлітковий вік – це час формування ідентичності. Більшість старших підлітків перебувають на стадії формування особистісної ідентичності (дифузної та мораторійної), що є характерною рисою цього вікового періоду.

Формування гендерної ідентичності відбувається як андрогінний тип особистості. У більшості студентів особистісна та гендерна ідентичність розвивається швидше, ніж професійна. Професійна ідентичність знаходиться на низькому рівні — іншими словами, вибір професії відбувається дещо пізніше.

Професійне самовизначення підлітків можна віднести до психолого-педагогічних проблем та соціальних. Мотиваційна складова та основні цінності щодо майбутньої професії закладаються в підлітковому віці, в один з найважливіших періодів у житті людини.

Професійне самовизначення підлітків – це складний процес, що включає вплив різних психологічних та педагогічних факторів. Гендерний аспект визначається соціальними очікуваннями та стереотипами, пов'язаними з маскуліністю та фемінністю.

Психолого-педагогічні інструменти формування професійного самовизначення повинні враховувати цей гендерний аспект та сприяти свободі вибору незалежно від гендерних ролей. Важливо стимулювати інтерес та здібності підлітків, надаючи їм можливості вивчати різні професії, всупереч усталеним стереотипам [51, с. 122-128].

Вивчення впливу гендерних стереотипів на професійну орієнтацію студентів чоловічої та жіночої статі є важливою складовою розвитку європейської країни. Забезпечення гендерного паритету між жінками та чоловіками дозволяє молодим людям розвиватися в будь-якій професійній сфері, оскільки сприятиме вдосконаленню професійних інтересів та успіху в обраній спеціальності. Однак, гендерна дискримінація стає перешкодою не лише для розвитку кар'єрної орієнтації, а й у житті.

На момент проведення цього дослідження було виявлено, що студенти та студентки всіх років навчання стикаються з гендерними стереотипами під час вибору та навчання, але найбільше – опитані дівчата.

Ці стереотипи створюються хибними уявленнями про ролі чоловіків і жінок у суспільстві. Але з розвитком суспільства сучасна молодь все ж відходить від уявлення про традиційні сфери зайнятості для жінок чи чоловіків; вона все свідоміше підходить до вибору своєї спеціальності, незважаючи на гендерні стереотипи. [63, с. 121-125]

Гендерні стереотипи також негативно впливають на життя дівчат та жінок у вищих навчальних закладах України. Студентки зазнають дискримінації у процесі вибору професії, а згодом отримують нерівне ставлення з боку інших.

Підлітковий вік – найскладніший час у всьому процесі дорослішання та розвитку особистості. Це період, коли визначається все подальше життя людини. У підлітковому віці відбувається формування характеру та ідентифікація особистості, і зокрема, найбільш гостро проходить процес розвитку гендерної ідентичності, що згодом впливає на вибір підлітком майбутньої кар'єри.

3.3. Рекомендації щодо корекції само сприйняття студентської молоді з урахуванням гендерних особливостей

Кожна людина розвивається як представник певної статі. Гендерна чутливість та соціально-психологічна адаптація є актуальними темами у вихованні дітей та підкреслюють складні взаємозв'язки між біологічним станом людини та її соціально-культурним середовищем.

Гендерні ролі в соціальному середовищі формуються індивідуальними психологічними реакціями на ці соціальні впливи [67, с. 64–71].

Як і в давнину, необхідно дослідити обставини, які впливають на людину емоційно та з точки зору стресу. Крім того, власне психічне здоров'я та соціальна адаптивність можуть дати уявлення про риси особистості.

Дослідження показують, що стать впливає на сприйняття та оцінку ситуацій, ставлення до себе та інших, стратегії управління емоціями та подолання стресу. Ці фактори можуть бути дуже важливими для психічного здоров'я та соціальної адаптації людини.

Сучасний світ є свідком значних змін та переосмислення самосприйняття та гендерної ідентичності жінок. Тому період навчання студентки першого курсу університету, яка вступає до вищої освіти, є важливим з точки зору особистісного розвитку. Тому слід враховувати гендерні аспекти та рекомендації щодо корекції самосприйняття.

Перш за все, студентки повинні знати та розуміти свої права та можливості. Вони мають право на рівну з чоловіками працю, освіту та розвиток. Необхідно постійно нагадувати собі та іншим про це та не приймати дискримінацію чи нерівні умови як норму.

Студенти також можуть звертатися за підтримкою до однолітків, які можуть бути взірцями для наслідування та надавати підтримку їхньому професійному та особистісному розвитку. Ще одна група людей, від якої студенти можуть отримати користь, — це групи за інтересами або професійні клуби, де

вони можуть знайти однодумців та мотивованих студентів і встановити цінні зв'язки.

Крім того, слід поглибити самосвідомість та знання своєї системи цінностей. Це допоможе студентам усвідомити, що для них найважливіше, і дозволить їм довіряти собі та своїм рішенням. Крім того, слід покращити свої комунікативні та лідерські навички, що допоможе їм знайти свій голос та призведе до змін у їхньому середовищі [52].

Здорове сприйняття власного тіла та висока самооцінка є ще одним ключовим фактором у корекції само сприйняття. Вони повинні усвідомити, що кожне тіло унікальне та заслуговує на повагу та прийняття. Здоровий спосіб життя, який враховує як фізичні, так і емоційні потреби, є ключем до благополуччя та позитивного само сприйняття.

Тому рекомендації щодо корекції самосприйняття студенток спрямовані на стимулювання їхнього особистісного розвитку та надання їм можливостей для реалізації свого потенціалу. Це включає знання своїх прав, створення сприятливого середовища, самопізнання, розвиток навичок та усвідомлення власних сильних сторін. Процес корекції самосприйняття є тривалим, але переваги можуть бути дуже значними та складати основу успішного особистісного та професійного розвитку.

Самосприйняття студентів чоловічої статі є важливим аспектом їхнього особистісного розвитку. У сучасному світі гендерні ролі та очікування змінюються, тому важливо, щоб студенти чоловічої статі розвивали гнучкість у своїй гендерній ідентичності та мали можливість розкрити свій потенціал.

Студенти чоловічої статі повинні усвідомлювати, що справжня маскуліність полягає не у відповідності стереотипам, а у врахуванні власних цінностей та орієнтирів. Важливо дестигматизувати чоловічі емоції, навчаючи та заохочуючи емпатію та співчуття, що допоможе побудувати здорові стосунки та підвищити самооцінку.

Інша рекомендація — зосередитися на соціальних навичках. Для студентів чоловічої статі може бути корисним допомогти їм покращити свої комунікативні

навички та побудувати позитивні стосунки з іншими, щоб сприяти створенню сприятливого середовища. Спільнота підтримки слугуватиме гарним ресурсом для подолання стресу та проблем, а отже, підтримуватиме студентів чоловічої статі у їхньому творчому та особистісному зростанні.

Студенти чоловічої статі також повинні зосередитися на самозвіті та підтримці психічного здоров'я. Вони повинні навчитися відпочивати, контролювати та виражати свої емоції, а також усвідомлювати власні потреби та розставляти їх по пріоритетах.

І останнє, але не менш важливе: однією з головних пропозицій є ефективна участь у просуванні рівності та поваги до всіх гендерних груп. Студенти чоловічої статі повинні прагнути створювати та підтримувати безпечне та толерантне середовище для всіх студентів — незалежно від їхньої гендерної ідентичності [45].

Отже, рекомендації щодо корекції самосприйняття студентів-чоловіків мають бути спрямовані на розвиток гнучкості у гендерній ідентичності, формування здорових стосунків, покращення комунікативних навичок, прагнення до самосвідомості та збереження психічного здоров'я. Ці рекомендації покликані допомогти у саморозвитку, що стане основою для успішного особистісного та професійного зростання студентів-чоловіків.

Усі ці пропозиції можуть допомогти учням покращити своє самосприйняття. Вчителі та психологи впливають на формування позитивного самосприйняття в учнів. Тому їхні зусилля важливі для створення сприятливого навчального середовища.

Діяльність практичного психолога з розвитку самостійності в підлітковому віці повинна бути спрямована на розвиток самопізнання особистості — усвідомлення власних ціннісних орієнтацій, сенсу своєї діяльності та поведінки, орієнтації на внутрішні стимули для досягнення поставлених цілей.

Увага спеціаліста має бути зосереджена на вирішенні питань розвитку здатності особистості робити самостійний вибір, навичок самоконтролю, почуття

відповідальності за результати своїх дій, та таких якостей, як цілеспрямованість, ініціативність, рішучість, наполегливість, допитливість.

У процесі підготовки майбутніх спеціалістів доцільно торкнутися проблеми розвитку індивідуальної самостійності в гендерному аспекті, оскільки формування самостійності безпосередньо пов'язане з усвідомленням та прийняттям молодого людиною своєї гендерної ідентичності, яка визначається узгодженістю між біологічною статтю та соціальними очікуваннями, успішністю засвоєння статевої ролі стереотипів, індивідуальних уявлень про маскуліність, фемінність та андрогінність, їх відповідністю соціокультурним нормам, своєрідністю процесу соціалізації, засвоєнням статевої ролі моделей поведінки.

Багато поглибити знання з гендерної проблематики, впровадити ідеї гендерної рівності, навчити методам самодіагностики та самокорекції особистісних гендерних характеристик, а також виявити специфіку впливу гендерних стереотипів та упереджень на формування особистості.

Усвідомлення гендерних питань, гендерно-рольова самоідентифікація, прийняття власної унікальності та розвиток толерантного ставлення до інших також сприятимуть гендерній рівності та свободі від гендерних упереджень, тим самим розвиваючи власні потенціали — все це призведе до гармонійного саморозвитку особистості в підлітковому віці [53, с. 322-340].

Існуючі соціально-політичні обставини в Україні, що виникли внаслідок воєнного стану, мають глибокий вплив на всі аспекти життя суспільства, зокрема на психологічне благополуччя молоді. Студентська молодь, як унікальна соціально-демографічна група, зараз переживає фазу активного особистісного становлення, професійного самовизначення та набуття життєвих цінностей.

В умовах воєнної нестабільності, невизначеності майбутнього, втрат та вимушеної адаптації до нових реалій студенти зазнають підвищеного психоемоційного напруження, що спричиняє ризики дестабілізації їхнього психологічного благополуччя. Водночас психологічне благополуччя є одним із ключових показників психічного здоров'я та внутрішньої гармонії особистості,

визначаючи здатність людини ефективно функціонувати, самореалізуватися та протистояти стресовим впливам [57, с. 91-99].

У контексті війни це стає особливо важливим фактором підтримки психічного благополуччя, адаптивних ресурсів та стійкості молоді. Ефективні рекомендації щодо корекції базуються на сучасних підходах у гендерній психології та поділяються на загальноосвітні та індивідуальні кроки.

1. Робота з дівчатами та жінками

- У формуванні суб'єктності: Навчання захищати власні межі, висловлювати незгоду та протидіяти нав'язаному образу «послушності» чи залежності.

- Кар'єрна орієнтація: Розвиток лідерських якостей та впевненості у своїх професійних здібностях для подолання «синдрому самозванця».

- Збалансовані цінності: Прагнення до самореалізації та фінансової незалежності, а також руйнування стереотипу про те, що створення сім'ї має бути головним пріоритетом.

2. Робота з юнаками та чоловіками:

Емоційна грамотність передбачає навчання розпізнаванню, прийняттю та вираженню власних емоцій екологічно безпечним способом. Це допоможе подолати міф про те, що «хлопці не плачуть», та вразливість, яку потрібно придушувати.

Коментар: Фраза «емоційна грамотність» часто використовується для опису здатності розпізнавати та виражати свої почуття. У цьому випадку автор розширив її значення, включивши способи вираження емоцій – екологічно безпечним способом. Переробка має на меті виявити це розширене значення.

- Подолання комплексу «успіху за будь-яку ціну»: зниження рівня тривожності, пов'язаної з фінансовими або статусними очікуваннями, які занадто часто викликають агресію та емоційне вигорання.

- Рівноправне батьківство: поширення ідеї про те, що турбота про дітей та повсякденне життя – це спільна робота обох партнерів.

3. Загальні рекомендації щодо освітнього середовища включають проведення навчальних програм, таких як психологічні тренінги для розвитку гендерної чутливості. В останніх студенти повинні мати можливість обговорювати свої страхи та очікування в безпечному просторі.

- Профільні консультації: Звертайтеся до психологічних служб в університетах для індивідуальної корекції деструктивних установок щодо власного тіла, інтелекту чи соціального успіху.

Практичний психолог може реалізувати тренінг розвитку індивідуальної самостійності, використовуючи такі методи, засоби та прийоми розвивальної та корекційної роботи (Рубцов 66, с. 119-127):

- * міні-лекції, мультимедійні презентації, що розкривають зміст, компоненти, параметри, фактори розвитку індивідуальної самостійності в підлітковому віці, гендерні особливості її формування та принцип гендерної рівності особистості в системі освіти;

Дуже важливо зазначити, що це способи, за допомогою яких практичний психолог може реалізувати тренінг розвитку індивідуальної самостійності. Оригінальний текст дещо змінено для більш плавного та природного читання.

- * інтерактивні вправи, що передбачають усвідомлення початкових автономних аспектів індивідуальної самостійності: ціннісно-сміслових характеристик поведінки, внутрішньої мотивації, специфіки міжособистісної взаємодії; інтерактивні вправи, що мають розвивати регуляторні навички особистості: структурування діяльності, самоконтроль, самоконтроль, стійкість, відповідальність; інтерактивні вправи для розвитку індивідуальної самореалізації: самосвідомість, позитивна самооцінка, впевненість у собі;

- * рольові ігри, спрямовані на формування комунікативних навичок та вмінь для побудови щиро дружніх стосунків з іншими, а також набуття стратегій самостійної поведінки молодой людини; розвиток гендерної компетентності;

- * метод мозкового штурму для пропонування та аналізу креативних ідей для вирішення актуальних проблем формування індивідуальної самостійності в підлітковому віці та її гендерних відмінностей;

* аналіз критичних випадків, ситуацій, що активізують конструктивні та нівелюють деструктивні тенденції в процесі формування індивідуальної самостійності в підлітковому віці, з урахуванням її гендерної складової;

* тематичні дискусії та обговорення, спрямовані на вирішення актуальних питань розвитку індивідуальної самостійності з урахуванням її гендерного аспекту через висловлення різних міркувань та порівняння позицій учасників.

* самостійні та групові заняття, включаючи надання учням психологічної допомоги, необхідної для опанування теоретичних знань, практичних навичок та вмінь; емоційну підтримку; допомогу у свідомому виборі з питань особистісного розвитку; оцінку власних внутрішніх ресурсів для формування самостійності.

Підсумовуючи дослідження, можна сказати, що психологічне благополуччя студентської молоді в умовах воєнного стану має тенденцію до середнього розвитку, хоча й з певними гендерними відмінностями в структурних компонентах [71].

Розвивати, а отже, і коригувати формування адекватної самооцінки можна активно. Самооцінка – це ставлення до себе та своїх можливостей у різних аспектах, що позиціонують людину в суспільстві, та ставлення до неї інших. Цей компонент починає формуватися поступово, навіть у молодших школярів.

Фаза стабілізації компонентів «Я» та самооцінки відбувається в підлітковому віці. Це період, протягом якого характерною стає гендерно-рольова ідентифікація та закріплюються гендерні ролі для майбутнього життя з партнером.

Гендерна соціалізація як особливий вид загального процесу формування особистості набула актуальності в останні роки, що зумовлено процесами гуманізації нашого суспільства та європейською інтеграцією. Сучасна молодь набагато більше поінформована про гендерні ролі, гендерні стереотипи, гендерну толерантність та гендерну ідентичність, ніж її попередники [46].

Виявлено, що дівчата демонструють вищі показники в позитивних міжособистісних стосунках, особистісному зростанні та рефлексивності, що відображає їхню соціально-емоційну чутливість та зосередженість на підтримці

стосунків. Натомість, юнаки демонструють вищий рівень автономії та самоприйняття, що свідчить про більшу орієнтацію на незалежність, самостійність та внутрішню стабільність.

Головною метою запропонованої програми є розвиток здорової самооцінки як життєво важливого компонента структури особистості шляхом усунення та дискредитації стереотипів і уявлень дітей про стать заради поваги та толерантного ставлення в соціальному середовищі зі зниженою напруженістю.

Програма має робити наступне:

- надати та розширити обсяг знань юнаків про гендер, гендерні стереотипи та уявлення;
- сформувати адекватну самооцінку, яка дасть можливість поглянути на гендерні об'єкти з різних боків мислення та сформувати власне ставлення;
- процес ідентифікації себе як особистості в контексті соціального середовища;
- спрямування юнаків до критичного аналізу та усвідомлення свого ставлення до гендерних ролей та стереотипів.

Програма розрахована на 7 зустрічей по 1 годині. Протягом одного тижня проводиться два заняття. Корекційна програма розроблена для дітей раннього підліткового віку, але може бути застосована також до підлітків для запобігання негативним явищам.

Плануючи психотерапевтичну роботу зі студентами, слід спиратися на певні напрямки психотерапії, які в даній конкретній ситуації можуть бути найефективнішими у вирішенні існуючих проблем. Тому, обираючи напрямки психотерапії, слід враховувати гендерні особливості, потреби та цілі кожного студента, а також специфічні труднощі, з якими він стикається в умовах воєнного стану [41, с. 118-124].

Найважливішими цінностями-цілями для молоді є здоров'я, любов, активне життя, мудрість, матеріально забезпечене життя та щасливе сімейне життя, а цінностями-засобами – життєрадісність, вихованість, раціоналізм, освіта та чесність. Ті, хто має досить високий рівень гендерної толерантності, надавали

пріоритет життєвій мудрості, щасливому сімейному життю та раціоналізму. Ті, хто має необґрунтовано низький рівень гендерної толерантності, зазвичай надають пріоритет здоров'ю, матеріально забезпеченому життю та вихованню.

Висновок до третього розділу

Гендерні стереотипи негативно впливають як на жінок, так і на чоловіків. Компонентами традиційної чоловічої ролі є норми статусного успіху, психічної, фізичної та емоційної стійкості, а також антифемінність. Для багатьох чоловіків повне дотримання цих норм є недосяжним, що викликає стрес і призводить до компенсаторних реакцій — обмеження емоційності, нав'язливого прагнення до конкуренції та успіху тощо.

Війна повністю змінила соціальну роль жінок в Україні. Вони не лише забезпечують міцну систему підтримки з дому, але й стають частиною активного військового життя. Жінки беруть на себе чоловічу відповідальність на складних, часом ризикованих посадах, одночасно виконуючи домашні обов'язки. Це суворе випробування створює додаткові проблеми, які не завжди визнаються суспільством.

Тому проблема гендерної соціалізації є однією з найважливіших та актуальних у психології. Гендерна соціалізація розглядається як складний багатогранний процес через інтерналізацію гендерних установок, норм і правил поведінки, що формуються під впливом соціального контексту, гендерних стереотипів та традицій.

Найефективніший спосіб боротьби з будь-якими стереотипами — це довести протилежне на конкретних прикладах. Наприклад, показати, що жінки також можуть бути сильними та забезпечувати сім'ю, або що чоловіки можуть взяти відпустку у зв'язку з народженням дитини та доглядати за дітьми замість своїх дружин. Це можна робити на будь-якому рівні: від обговорень вдома з друзями до публічних заходів та інформаційних кампаній.

ВИСНОВОК

Гендер можна розглядати як одну з фундаментальних особистісних характеристик, що визначають соціально-психологічний розвиток індивіда. Багатокомпонентна структура гендеру визначається чотирма групами ознак: біологічна стать, гендерна ідентичність, гендерні норми та гендерні стереотипи.

Нещодавні дослідження гендерної ідентичності демонструють багатовимірну природу цього аспекту особистості. Сьогодні громадська думка здебільшого негативно ставиться до можливості подолання гендерних норм. Традиційні гендерні ролі нав'язуються за допомогою таких методів, як соціальний примус, стигматизація та дискримінація.

Гендерна ідентичність розуміється як сприйняття індивідом своєї гендерно-рольової поведінки та її взаємодії із соціокультурним середовищем. Різноманітність інтерпретацій демонструє складне, сучасне значення цього поняття. Формування гендерної ідентичності відбувається протягом усього періоду життя особистості під впливом соціалізації та культурних стереотипів. Вона є одним із найважливіших компонентів у процесі самоідентифікації людиною себе та свого становища в суспільстві.

Процес формування гендерної ідентичності у підлітків є складним та багатограним, відбувається під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх факторів. Самосприйняття гендеру та розуміння соціокультурних стереотипів щодо гендерних ролей складають основу цього процесу.

Це, у свою чергу, дозволяє стигматизованим меншинам будувати політику опору домінуючій гендерній системі. Часом людина починає відчувати нормативний тиск, що проявляється у неприйнятті та засудженні суспільством тих його представників, чия поведінка не відповідає традиційним гендерним нормам даного суспільства.

Одним із поширених проявів нормативного тиску є вороже ставлення до людей з нетрадиційною сексуальною орієнтацією у переважній більшості сучасних суспільств. Грати гендерну роль під нормативним тиском означає

адаптуватися, проти своєї волі, до усталених соціальних стереотипів, щоб не бути відкинутим суспільством.

Процес інтеграції Української держави у світову спільноту супроводжуватиметься переглядом місця та ролі жінок у суспільстві, їхньою рівноправною участю в усіх сферах життя, а зокрема в політиці та державо-творчості. Однак сучасне становище чоловіків і жінок у суспільстві, зміст гендерних стереотипів, поширених серед населення, та офіційна гендерна політика дають достатньо підстав розглядати це як довгостроковий процес.

Все ґрунтується на стані гендерних відносин в економічній, соціальній, правовій та політичній сферах українського суспільства, а також на суспільній свідомості, в якій продовжують успішно відтворюватися численні глибоко вкорінені гендерні стереотипи.

Вивчення гендеру як соціального конструкту базується на розумінні того, що відмінності між чоловіками та жінками формуються суспільством та культурою, а не є виключно біологічно зумовленими. Емпіричні дослідження гендерних характеристик самосприйняття молодих студентів демонструють, що гендерні стереотипи суттєво впливають на впевненість у собі юнаків та дівчат. Молоді люди з домінантною маскулінністю частіше прагнуть професійної самореалізації, тоді як фемінні особистості більше зосереджуються на міжособистісних стосунках та близькості.

Дослідження впливу гендерних стереотипів на формування особистості є актуальним у сучасному соціокультурному контексті, оскільки гендерні стереотипи можуть бути суттєвими в процесі формування світогляду, розвитку моделей поведінки та самооцінки особистості. Соціалізація розвиває гендерні стереотипи, які впливають на різні аспекти особистості, серед яких самосвідомість, рольові очікування та взаємодія з навколишнім середовищем. Іншими словами, метою дослідження є з'ясування того, як гендерні стереотипи формують особистісні характеристики.

Процес формування професійного самовизначення підлітків у воєнний час передбачає проведення профорієнтаційного тестування, надання психологічної

підтримки, організацію для них наставництва та інтерактивних тренінгів. Слід забезпечити, щоб формування професійного самовизначення підлітків у воєнний час здійснювалося з урахуванням психоемоційного стану підростаючого покоління та гендерних стереотипів, які можуть обмежувати вибір. Це задає рамки чутливості для процесу формування професійного самовизначення підлітків у воєнний час.

Соціально-психологічні фактори відіграють важливу роль у формуванні гендерної ідентичності в підлітковому віці. Однак цей зв'язок не завжди позитивний. Проблеми гендерного розвитку та суперечності процесу соціалізації можуть призвести до дисгармонії у гендерних та рольових конфліктах.

Корекція само сприйняття молодих студентів вимагає подолання нав'язаних гендерних стереотипів та розвитку гармонійної ідентичності. Ключ полягає у переході від жорстких патріархальних чи матріархальних рольових моделей до усвідомлення власної унікальності.

Водночас, виявлені гендерні характеристики підкреслюють необхідність диференційованих підходів у психологічній підтримці студентів. Ці підходи повинні бути зосереджені на розвитку емоційної стабільності, саморегуляції та соціальної підтримки як вирішальних факторів психічного здоров'я молодого покоління в умовах викликів військової служби.

Сучасна ситуація в країні вимагає активізації політики рівності, розробки стратегії рівності на всіх рівнях державного будівництва та інтеграції гендерного компонента в регіональні та національні програми розвитку. Зокрема, система освіти, яка ефективно відтворює гендерні та соціальні відносини, потребує фундаментальних змін.

Результати мають прямі наслідки для практики надання психологічної підтримки студентам під час військової служби, спрямованої на зміцнення їхньої психологічної стійкості з урахуванням гендерних характеристик.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреєва, М. О. Сучасні гендерні стереотипи в медіа просторі як фактор впливу на соціалізацію учнівської молоді / М. О. Андреєва, О. М. Василенко, К. А. Дмитренко. // Духовність особистості: методологія, теорія і практика. – 2021. – Вип. 1. – С. 14-23.
2. Астахов, В. М. Репродуктивна поведінка та гендерна ідентичність: нові виміри сьогодення. Особистісні та ситуативні детермінанти здоров'я. // Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції: матеріали і тези доповідей / за заг. ред. проф. О. В. Бацилевої. Вінниця. – 2019. – С. 10-12
3. Бабчук, О. Г., Венгеловська, В. П. Гендерна ідентичність особистості. Інноваційні напрямки вирішення проблем науки та практики: 7-ма Міжнародна науково-практична конференція. Осло, Норвегія. // Міжнародна наукова група. – 2022. – С. 539-541.
4. Бакка, Ю. В. Дослідження самостійності особистості юнацького віку у взаємозв'язку з її гендерними характеристиками // «Журнал сучасної психології». Запоріжжя. – 2023. – № 2 (29). – С. 7-14.
5. Бакка, Ю. В. Теоретико-методологічні аспекти вивчення проблеми становлення самостійності особистості // Вісник львівського університету, серія психологічні науки. Львів. – 2021. – № 11. – С. 10-15.
6. Бегеза, Л. Є. Соціально-психологічні концепти самооцінки особистості. // Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку. – 2022. – С. 170-174.
7. Богдан, Ж., Мовчан, Я. Гендерна психологія : навчально-методичний посібник. Харків: Друкарня Мадрид, 2021. – 155 с.
8. Бондаревич, С., Суслік, Л. Вплив гендерних стереотипів на формування самооцінки особистості. // Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Психологія. – 2022. – № 3 (52). – С. 27-35.
9. Бондарчук, О. І. Психологічне благополуччя персоналу освітніх організацій та його підтримка в умовах війни. // Електронний збірник наукових

праць Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти. – 2022. – № 5(52)

10. Бондарчук, О. І., & Пінчук, Н. І. Психологічне здоров'я особистості: сутність, індикатори, умови підтримки та відновлення під час війни і в повоєнний час. // Вісник післядипломної освіти. Серія: Соціальні та поведінкові науки. Серія: Управління та адміністрування. – 2023. – №25. – С. 28-43.

11. Войтовська, А. І. Гендерні стереотипи сучасної студентської молоді. Соціальна робота: від теорії до практики: кол. монографія / авт. кол.: І. В. Албул, О. Д. Балдинюк, Н. М. Коляда та ін. Умань: ФОП Жовтий О.О., 2016. – С. 56-65.

12. Волосевич, І., Прочуханова, О., Стрельник, О. Гендерні стереотипи та ролі очима молоді: до і після початку повномасштабної російської агресії. // Звіт за результати дослідження. – 2022. – 88 с.

13. Гендерний компонент у відкритих даних України. USAID, 2023. – 160 URL: <https://tapas.org.ua>

14. Говорун, Т. В. Гендерний дискурс в психологічній науці та педагогічній практиці / Т. В. Говорун, О. М. Кікінежді / Психологічний часопис. – 2016. – № 1. – С. 41-55.

15. Гладченко, С. Теоретико-методологічні основи гендерної історії. // Перспективні напрямки науки та практики: 6-та Міжнародна науково-практична конференція. Афіни, Греція Одеса. – 2020. – С. 188-189.

16. Голованова, Т. П. Гендерний аудит як інструмент забезпечення гендерної рівності в освіті. Педагогіка вищої школи: досвід і тенденції розвитку. // Матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції. Запоріжжя : Запорізький національний університет. – 2022. – № 44. – С. 7-9.

17. Голованова, Т. Стратегія впровадження гендерної рівності у сфері освіти як відгук на європейську інтеграцію України/ Актуальні проблеми педагогічної освіти: новації, досвід та перспективи. // Збірник тез доповідей III Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю. Запоріжжя : Запорізький національний університет. – 2023. – С.49-52.

18. Гохіна, Н. Взаємозв'язок гендерних стереотипів з розвитком гендерної ідентичності. // Психологічний інструментарій розвитку лідерського потенціалу сучасної молоді: теорія і практика: зб. наук. пр. наук.-практ. конф. Нац. техн. ун-т Харків. політехн. інт. Харків: НТУ ХПІ. – 2021. – С. 51-53.

19. Джеймс, В. Психологія. – : Ріпол-Класік, 2018. – 616 с.

20. Демчина, О. М. Соціально-психологічні механізми формування гендерної толерантності у студентської молоді. : Доктор філософії : спец.. 053 – Психологія. // Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ. – 2024. – 270 с.

21. Дригус, М. Т. Концептуальний аналіз проблеми особистісної ефективності у психологічній системі Г.С. Костюка. Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – 2019. – № 12(26). – С. 110-117

22. Дригус, М. Т., & Фалькова, І. М. Концептуальні ідеї проблеми особистісної ефективності у парадигмі психічного розвитку Г.С. Костюка. // Грааль науки. Міжнародний науковий журнал. – 2023. – №28. – С. 415-417.

23. Жорова, В. М., Литовченко. Н.Ф. Дослідження та поняття «гендеру». // Вісник студентського наукового товариства. – 2018. – Вип.18. – С. 171-174.

24. Забаровська, С. М. Психологічне благополуччя та якість життя українців в умовах повномасштабної війни. // Психологія та соціальна робота. – 2024. – №1(59). – С. 111-120.

25. Заграй, Л.Д. Теорії гендеру: Гендерні дослідження у психології: навчальний посібник. Івано-Франківськ. – 2019. – 264 с.

26. Зінченко, С. В. Вплив самооцінки на успішність в житті. // Вивчення найновіших теорій та методів. –2023. – № 9. – С. 379-381

27. Іванова, Т.В., Карч, М.О. Гендерна ідентичність як мультіваріативний феномен. // Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. – 2020. – Том 31 (70). – № 4. – С. 28-33.

28. Іваніна, Т., Кисельова, О., Колодій, М. Гендерно орієнтоване врядування: практ. посібн. Київ. : Видавничо-поліграфічна компанія «Юстон». – 2021. – 116 с.
29. Кагдіна, Е., Шинкаренко, І. Дослідження гендерних стереотипів, як соціальної проблеми в сучасному світі. // Матеріали Всеукраїнської науковопрактичної конференції. – 2024. – С. 171-173
30. Калашник, О. В. Самооцінка та самоцінність. рушійна сила особистості в умовах сучасних реалій. // Редакційна колегія: Головний редактор. – 2022. – С. 107–113.
31. Кірейчева, Є. В., Кірейчев, А. В. Механізми психологічного захисту як предмет дослідження у психології особистості. // Педагогіка і психологія проф. освіти. – 2020. – № 5. – С. 115-121
32. Ковальчук, Я. І. Подолання негативних традиційних гендерних стереотипів: соціальні конструкти та перспективи їх зміни. // Редакційна колегія. –2021. – 112с.
33. Комова, М., Гевко, С. Соціальнокомунікаційні колізії гендерної політики. // Інформація, комунікація, суспільство : зб. матеріалів XI Міжнар. наук. конф. Львів: Видавництво Львівської політехніки. – 2022. – С. 130-131
34. Костіна, Т. Аналіз стандартизованого психодіагностичного інструментарію у сфері гендерних досліджень. // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова: Психологічні науки. –2020. – № 9. – С. 81-88.
35. Коханова, О. П., Бурячок, Є. Р. Гендерні стереотипи: сутність, види та вплив на самореалізацію жінок різного віку. // Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка. – 2023. – № 39 (1). – С. 87-93.
36. Кравченко, А. В. Вплив гендерних стереотипів на вибір молоддю професії та конкурентоспроможність на ринку праці. // Молодь і ринок. – 2021. – № 9. – С. 145-149
37. Кульчицька, І. І., Кондратюк, С. М. Формування гендерної ідентичності у підлітковому віці. // Збірник наукових праць молодих вчених. –2019. –№4. – С. 250-258

38. Куравська, Н. Гендерні стереотипи як джерело гендерної дискримінації та сексизму. // Збірник наукових праць : психологія. – 2018. – Вип. 22. – С. 55-62.
39. Куравська, Н. О. Гендерні стереотипи і їх класифікація. Психологія і соціальна педагогіка : зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-тім. М. П. Драгоманова. – 2024. – Вип. 22. – С. 55-62.
40. Логвінова, Д. В. Вплив гендерних установок на розвиток і становлення особистості. // Вісник ХДПУ ім. Г. С. Сковороди. Психологія. Харків: ХДПУ. – 2022. – Вип. 9. – С. 154-155.
41. Луб, М. Л. Гендерні стереотипи у професійній діяльності в Україні. Гендерна конструкція соціуму: історія і сучасність: зб. матеріалів міжнар. наук.-практич. конф. // Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. Одеса. – 2020. – С. 118-124.
42. Лютко, Н.В. Стереотипи у міжкультурній комунікації. // Збірник матеріалів. – 2023. – 77с.
43. Мітіна, С. В. Особливості гендерної соціалізації підлітків із неповних сімей. // Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія. – 2020. – Том 31 (70). – № 4. – С.121-125.
44. Міхеєва, Л., Кулешова. О. Гендерні особливості прояву тривожності в студентів-першокурсників в умовах війни. Психологічні подорожі. – 2023. – № 3. – С. 28-39.
45. Нагорняк, Ю. В. Гендерні особливості постстресових реакцій та інструменти позитивної психотерапії в подоланні стресу. // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПСИХОЛОГІЯ. – 2024. – Випуск 3.
46. Оксамитна, С. Гендерні відмінності у сфері зайнятості, освіти та навчання в Україні в контексті Угоди про асоціацію. // Український центр європейської політики. – 2020.
47. Патріарх, В.О. Інтерпретація терміна гендер у сучасному науковому дискурсі. // Полігранна філологія без кордонів. – 2022. – С. 262-268

48. Подкоритова, Л. Психологічний розвиток і корекція волі : лекція. // Хмельницький національний університет. Хмельницький. – 2024. – 44 с.
49. Подкоритова, Л. О., Карпова, Д. Є., Ігумнова, О. Б., Комар, Т. В. Диференційна психологія : навч. посіб. Хмельницький : ХНУ. – 2022. – 202 с.
50. Помиткін, Е. О., Помиткіна, Л. В. Покращення суб'єктивного благополуччя студентської молоді в умовах військових дій. // Наукові записки. Серія: Психологія. – 2024. – №1. – С. 116-123
51. Пономаренко, Т. І., Дорошенко, І. В. Взаємозв'язок емоційного інтелекту та копінг-стратегій поведінки здобувачів вищої освіти в умовах невизначеності. // Наукові записки. Серія: Психологія. – 2025. – № 1. – С. 122-128.
52. Пономаренко, Т. І., Сидоренко, Ю. В. Тривожність і депресія у студентів: виклики для освітнього середовища в умовах війни. // Ментальне здоров'я. – 2025. – № 2. – С. 70-78
53. Савелюк, Н. Психологічне благополуччя студентської молоді: порівняльний аналіз у ковідному і воєнному контекстах. // Психологічні перспективи. – 2022. – № 39. – С. 322-340.
54. Савченко, О.В., Свіриця, М.О. Модель психологічної безпеки особистості як комплексного феномена. // Психологічний журнальчик. – 2020. – №6(12). – С. 66-79.
55. Самойленко, О. В., Корнєєва, О. М. Юнацький вік як етап становлення міжособистісних стосунків. // Матеріали конференції Sworld-Us. – 2023. – № 1. – С. 80-82.
56. Світовенко, Д.В. Форми та способи реалізації принципу гендерної рівності за трудовим законодавством України дис. д-ра. філос.: 081. Київ, 2023. – 248 с
57. Сердюк, Л. Внутрішні ресурси психологічного благополуччя особистості. // Організаційна психологія. Економічна психологія. – 2021. – № 2-3(23). – С. 91-99

58. Симончук, О. В. Соціальна структура українського суспільства під впливом повномасштабної війни: концептуальні та емпіричні пошуки. // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2024. – №1. – С. 26-62.

59. Третьякова, Т. М. Негативний вплив стереотипів на життя людини. // Креативний простір. – 2022. – № 7. – С. 16-17

60. Філіпенко, Л., & Голубнічій, Є. Зміна статусу гендерних стереотипів в сучасному суспільстві. // Науковий збірник «InterConf». –2024. – №195. – С. 200-202.

61. Фурман. А. А., Слободянюк, К. М. Гендерні засади переживання страху самотності та його взаємозв'язок із самооцінкою. // Габітус. – 2022. – № 43. – С. 16-20.

62. Харцій, О., Трач, О. Дослідження міжособистісних стосунків в студентському колективі. // Перспективи та інновації науки. – 2023. – № 15(33). –С. 893-903.

63. Хоменко, Є.Г. Психологічне благополуччя студентської молоді у військовий час. // Габітус. – 2023. – № 51. –С. 121-125.

64. Хомчук, О. П., Пономаренко, Т. І. Особливості психоемоційних станів підлітків. // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія. – 2024. – № 1. – С. 109-113.

65. Чорнодон Мирослава. Особливості гендерної ідентичності та гендерних стереотипів у 3. сучасних українських мас-медіа. // Донецький національний університет ім. В. Стуса. Вінниця. – 2021. – №13

66. Швецова. Ю. Особливості гендерної ідентичності у сучасних студентів. // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки. –2020. – Випуск 11(56). – С.119-127.

67. Шишин, А. В., Пономаренко, Т. І. Психологічні особливості стресостійкості особистості в умовах невизначеності. // Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки. –2023. – № 16. – С. 64-71

68. Шлянчак, С. О., Шлянчак. А. В., Тінін, Д. Г. Сучасна проблематика гендерної психології та гендерної ідентичності в період статевої зрілості індивіда . // Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. – 2023. – № 210. – С. 192-199
69. Юрченко, Є. А. Дитячо-батьківські стосунки як чинник само ставлення особистості раннього юнацького віку. Київ. – 2021. – 102 с.
70. Ярошенко, А. & Семигіна, Т. Гендерна компетентність у соціальній роботі: Як інвестувати феміністичні погляди у гендерно трансформаційну практику. – 2022.
71. Geldenhuys, M., & Bosch, A.A. Rasch Adapted Version of the 30-Item Bem Sex Role Inventory (BSRI). // Journal of Personality Assessment. – 2020. – № 102(3). –С. 428-439
72. Chu, L. Review on Influencing Factors of Gender Identity Development of Adolescent Individuals. // Proceedings of the 2022 sth International Conference on Humanities and Social Science Research. – 2022. – P. 1597-1603.
73. Jarman, A. F., Hobgood, C. D., Madsen, T. E. Moving Beyond Gender Disparities: A Call to Action for Gender Parity and Equity. // Annals of emergency medicine. – 2022. – № 80(1). – С. 65-67.
74. Kong, L., Wang, J., Zhang, X. How Gender Stereotypes Impact the Career Choice of High School Students. // Journal of Education, Humanities and Social Sciences. – 2023. – № 12. – С. 254-265

ДОДАТКИ

Додаток А

Тест двадцяти тверджень на самоствавлення (м.Кун, т.Мак-Партланд)

Мета: дослідження самоствавлення та самосприйняття особистості.

Необхідний матеріал: бланк (аркуш паперу), ручка.

Хід проведення:

Досліджуваного просять протягом 12 хвилин дати 20 різних відповідей на питання, звернене до самого себе: «Хто я такий?». Відповіді фіксуються на бланку для відповідей, на якому зазначено саме питання та 20 пунктів для запису відповідей досліджуваного.

Інструкція: «Дайте, будь ласка, 20 різних відповідей на питання до самого себе «Хто я такий?» та запишіть їх на бланку. Відповіді слід давати у тому порядку, у якому вони спонтанно виникають. Не думайте про послідовність, граматику та логіку.»

Бланк відповідей

«Хто я такий?»

1. Думаю, що більшість моїх знайомих ставиться до мене з симпатією.
2. Мої слова не так уже й часто розходяться зі справами.
3. Думаю, що багато хто бачить у мені щось схоже з собою.
4. Коли я намагаюся себе оцінити, я, насамперед, бачу свої недоліки.
5. Думаю, що як особистість я можу бути привабливим для інших.
6. Коли я бачу себе очима люблячої мене людини, мене неприємно вражає те, наскільки мій образ далекий від дійсності.
7. Моє «Я» завжди мені цікаве.
8. Я вважаю, що іноді не гріх пожаліти себе.
9. У моєму житті є (чи були) люди, з якими я був дуже близький.
10. Власну повагу мені ще треба заслужити.
11. Бувало, і не раз, що я сам себе страшенно ненавидів.
12. Я цілком довіряю своїм раптовим бажанням.

13. Я сам хотів багато в чому себе переробити.
14. Моє власне «Я» не видається мені чимось вартим уваги.
15. Я щиро хочу, щоб у мене усе було добре в житті.
16. Якщо я і ставлюся до кого-небудь з докором, то насамперед до самого себе.
17. Випадковому знайомому я швидше за все видамся людиною приємною.
18. Частіше я схвалюю свої плани і вчинки.
19. Власні слабості викликають у мене щось схоже на презирство.
20. Якби я роздвоївся, то мені було б досить цікаво спілкуватися зі своїм двійником.
21. Деякі свої якості я відчуваю як сторонні, чужі мені.
22. Навряд чи хто-небудь зможе відчувати свою схожість зі мною.
23. У мене досить здібностей і енергії втілити в життя задумане.
24. Часто я не без сарказму жартую над собою.
25. Найрозумніше, що може зробити людина у своєму житті, – це підкоритися власній долі.
26. Стороння людина з першого погляду знайде в мені багато відразливого.
27. На жаль, якщо я і сказав щось, то це не означає, що саме так і вчиню.
28. Моє ставлення до самого себе можна назвати дружнім.
29. Бути поблажливим до власних слабостей цілком природно.
30. Мені не вдається бути цікавим для коханої людини тривалий час.
31. У глибині душі я б хотів, щоб зі мною сталося щось катастрофічне.
32. Навряд чи я викликаю симпатію у більшості моїх знайомих.
33. Мені буває дуже приємно побачити себе очима люблячої мене людини.
34. Коли у мене виникає яке-небудь бажання, я насамперед запитую себе, чи розумно це.
35. Іноді мені здається, що якби якась мудра людина змогла побачити мене наскрізь, вона б відразу зрозуміла, яка я нікчема.
36. Часом я сам собою захоплююся.
37. Можна сказати, що я ціную себе досить високо.

38. У глибині душі я ніяк не можу повірити, що я справді доросла людина.
39. Без сторонньої допомоги я мало що можу зробити.
40. Іноді я сам себе погано розумію.
41. Мені дуже заважає нестача енергії, волі і цілеспрямованості.
42. Думаю, що інші в цілому оцінюють мене досить високо.
43. У моїй особистості є, напевно, щось таке, що здатне викликати в інших неприязнь до мене.
44. Більшість моїх знайомих не сприймає мене всерйоз.
45. Я досить часто дратуюсь від самого себе.
46. Загалом я можу сказати, що поважаю себе.
47. Навіть мої негативні риси не здаються мені чужими.
48. У цілому, мене влаштовує те, який я є.
49. Навряд чи мене можна любити по-справжньому.
50. Моїм мріям і планам не вистачає реалістичності.
51. Якби моє друге «Я» існувало, то для мене це був би найнудніший партнер по спілкуванню.
52. Думаю, що міг би знайти спільну мову з будь-якою розумною і знаючою людиною.
53. Те, що в мені відбувається, як правило мені зрозуміло.
54. Мої достоїнства загалом переважають мої недоліки.
55. Навряд чи знайдеться багато людей, що звинуватять мене у відсутності совісті.
56. Коли зі мною трапляються неприємності, як правило, я кажу: «Так тобі і треба».
57. Я можу сказати, що в цілому я контролюю свою долю.

Ключ для обробки:

Шкала S (інтегральна):

+: 2, 5, 23, 33, 37, 42, 46, 48, 52, 53, 57

–: 6, 9, 13, 14, 16, 18, 30, 35, 38, 39, 41, 43, 44, 45, 49, 50, 56

Шкала самоповаги (I):

+: 2, 23, 53, 57

–: 8, 13, 25, 27, 31, 35, 38, 39, 40, 41, 50

Шкала аутосимпатії (II):

+: 12, 18, 28, 29, 37, 46, 48, 54

–: 4, 9, 11, 16, 19, 24, 45, 56

Шкала очікування позитивного ставлення інших (III):

+: 1, 5, 10, 15, 42, 55

–: 3, 26, 30, 32, 43, 44, 49

Шкала самоінтересу (IV):

+: 7, 17, 20, 33, 34, 52

–: 14, 51

Шкала самовпевненості (I):

+: 2, 23, 37, 42, 46

–: 38, 39, 41

Шкала очікування ставлення інших (2):

+: 1, 5, 10, 52, 55

–: 32, 43, 44

Шкала самоприйняття (3):

+: 12, 18, 28, 47, 48, 54

–: 21

Шкала самопослідовності (самокерівництва) (4):

+: 50, 57

–: 25, 27, 31, 35, 36

Шкала самозвинувачення (5):

+: 3, 4, 9, 11, 16, 24, 45, 56

–: –

Шкала самоінтересу (6):

+: 17, 20, 33

–: 26, 30, 49, 51

Шкала саморозуміння (7):

+: 53

–: 6, 8, 13, 15, 22, 40

Якщо значення показника накопичених частот *менше 50 %* – ознака не виражена.

50%-74% - ознака виражена.

Більше 75% - ознака яскраво виражена.

Опитувальник самоствавлення побудований відповідно до ієрархічної моделі структури самоствавлення В.В. Століна (1985 р.). Опитувальник діагностує 7 факторів, що лягли в основу 4-ьох шкал опитувальника:

Шкала I – самоповага – спрямована на відображення аспектів самоствавлення до своїх здібностей, енергії, самостійності, оцінки можливостей контролювати своє життя, ступінь віри у власні сили.

Шкала II – аутосимпатія – на позитивному полюсі характеризує довіру до себе та позитивну самооцінку. На негативному полюсі – бачення у собі переважно недоліків, низьку самооцінку, схильність до самозвинувачення..

Шкала III - очікування позитивного чи негативного ставлення до себе оточуючих.

Шкала IV – само інтерес - відображає міру близькості до себе, інтерес до власних думок та почуттів, впевненість у власному інтересі для інших.

Опитувальник також оцінює «глобальне самоствавлення» (почуття «за» чи «проти» себе).

Шкала S (інтегральна) – вимірює інтегральне почуття “за” або “проти” власного “Я” досліджуваного.

Опитувальник містить також сім шкал, спрямованих на вимірювання вираженості установки на ті чи інші внутрішні дії на адресу «Я» досліджуваного.

Опитувальник Сандри Бем з вивчення маскулінності-фемінності

Мета: вивчення ступеня андрогінності, маскулінності чи фемінності особистості, тобто їх психологічної статі.

Опитувальник містить 60 тверджень (якостей), на кожне з яких випробовуваний відповідає «так» чи «ні», оцінюючи тим самим наявність або відсутність у себе названих якостей. Опитувальник можна застосовувати і у формі експертного рейтингу: в цьому випадку оцінка випробовуваного за представленими якостям здійснюється компетентними суддями - людьми, які добре знають випробовуваного (чоловік, дружина, батьки та ін.).

Після обробки анкети результати випробовуваного (відмічені їм характеристики) порівнюються з ключем, і за кожний збіг нараховується 1 бал.

Опитувальник Сандри Бем Випробовуваному дається інструкція: «Відзначте в списку ті якості, які, на Вашу думку, є у Вас».

<i>Нижче наведено низку характеристик жінок і чоловіків. Оцініть, будь ласка, наявність (чи відсутність) у більшості чоловіків (чоловічий варіант опитувальника) / жінок (жіночий варіант опитувальника) названих нижче якостей. Якщо «так», то поставте «плюс», якщо «ні» – мінус.</i>			
01	Впевнений/-на у собі	31	Легко приймає рішення
02	Поступливий/-ва	32	Жалісливий/-ва до інших
03	Готовий/-ва допомогти	33	Щирий/-ра
04	Захищає власні переконання	34	Самодостатній/-ня
05	Життєрадісний/-на	35	Прагне утішити
06	Має мінливий настрій	36	Марнослашний/-на
07	Незалежний/-на	37	Владний/-на
08	Сором'язливий/-ва	38	Розмовляє м'яким голосом
09	Сумлінний/-на	39	Привабливий/-ва
10	Спортивний/-на	40	Чоловічий/-на
11	Ласкавий/-ва	41	Сердечний/-на
12	Артистичний/-на	42	Серйозний/-на
13	Наполегливий/-ва	43	Обстоює свою позицію
14	Схильний/-на лестити	44	Ніжний/-на
15	Щасливий/-ва	45	Доброзичливий/-ва
16	Сильний/-на як особистість	46	Агресивний/-на
17	Відданий/-на	47	Довірливий/-ва
18	Непередбачуваний/-на	48	Неорганізований/-на
19	Вольовий/-ва	49	Виступає лідером/-кою
20	Жіночий/-на	50	По-дитячому безпосередній/-ня
21	Надійний/-на	51	Легко пристосовується
22	Аналітичний/-на за складом розуму	52	Спирається на особисті інтереси

23	Співчутливий/-ва	53	Уникає лайливих виразів
24	Ревний/-ва	54	Непослідовний/-на
25	Здібний/-на до лідерства	55	Конкурує з іншими
26	Уважний/-на до потреб інших	56	Любить дітей
27	Правдивий/-ва	57	Тактовний/-на
28	Готовий/-ва ризикувати	58	Амбітний/-на
29	Чуйний/-на	59	Чемний/-на
30	Замкнутий/-та	60	Слідує прийнятим нормам поведінки

Інтерпретація Результати випробуваного (відмічені їм характеристики) порівнюються з ключем, і за кожне збіг нараховується один бал.

Ключ: маскулінність (номери питань): 1, 4, 7, 10, 13, 16, 19, 22, 25, 28, 31, 34, 37, 40, 43, 46, 49, 52, 55, 58; фемінінність (номери питань): 2, 5, 8, 11, 14, 17, 20, 23, 26, 29, 32, 35, 38, 41, 44, 47, 50, 53, 56, 59.

Показники маскулінності (М) і фемінінності (F) обчислюються таким чином: сума балів по маскулінності ділиться на 20 це М, і сума балів за фемінінності ділиться на 20 це F.

Додаток В**Опитувальник “Я - жінка/чоловік” розроблений Л. Н. Ожиговою на основі методики “Незакінчених речень”**

Інструкція: —Ви одержали опитні бланки, де в стовпчик написані незакінчені речення, які починаються із фрази —Я-жінка|| або —Я-чоловік|| (бланки роздаються відповідно до біологічної статі респондентів), і далі залишений порожній рядок.

Будь ласка, протягом 10 хвилин продовжте речення:

Я – жінка (чоловік), тому що ...

Я – жінка (чоловік) і прагну, щоб ...

Я – жінка (чоловік), і для мене ...

Я – жінка (чоловік) і не терплю, коли ...

Я – жінка (чоловік) і можу ... Я – жінка (чоловік) і радий(а), коли ...

Я – жінка (чоловік) і знаю, що ...

Я – жінка (чоловік) і засмучений(а) тим, що ...

Я – жінка (чоловік) і роблю ...

Я – жінка (чоловік) і пишаюся тим, що ...||.

Обробка результатів. Для кожного речення виводиться бал, що показує характеристики кожного речення: воно відповідає гендерним стереотипам (2 бали), не відповідає (0 балів) або нейтральне (1 бал).

Індивідуальна оцінка стереотипності – нестереотипності носить суб'єктивний характер, тобто бали проставляє сам студент. Отримані за усіма реченнями результати підсумовуються. Обговорення результатів.

Підсумкова кількість балів від 19 до 27 свідчить про відповідність гендерному стереотипу; від 10 до 18 – про те, що людина слабо усвідомлює, чи —витісняє|| власні гендерні характеристики; від 0 до 9 – про те, що людина характеризує себе як таку, що не відповідає гендерному стереотипу